

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

ABDULLA QODIRIY NOMLI JIZZAX DAVLAT

PEDAGOGIKA INSTITUTI

PEDAGOGIKA-PSIXOLOGIYA FAKULTETI

“PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA” KAFEDRASI

“Himoya qilishga ruxsat beraman”

Pedagogika-psixologiya fakulteti

dekani _____ prof. Meliyev X.A.

“ ____ ” _____ 2013 y.

51408000 – Pedagogika – psixologiya yo'nalishi bo'yicha bakalavr

darajasini olish uchun

“O'quvchilar ekologik madaniyatini yuksaltirishda uzliksiz talim jarayonini
o'rni” mavzusida bajarilgan

B I T I R U V M A L A K A V I Y I S H I

Bajaruvchi: Adilov Umidboy

Ilmiy rahbar: katta o'qit. A.Qayumov

Ishni himoyaga tavsiya etaman **A.Qayumov** _____

(imzo)

BMI “Pedagogika va psixologiya”

kafedra _____ sonli yig'ilish qarori bilan

(_____, _____ 2013 y) himoyaga tavsiya etilgan

Kafedra mudiri: v/b Qodirova M.Q.....

(ismi va sharifi) (imzo)

Jizzax – 2013

MUNDARIJA

Kirish.....	3
 1-BOB. PEDAGO'GIKA KOLLEJ O'QUVCHILARINITALIM JARAYJNIDA EKALOGIK MADANYATINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.	
1.1.Kollej o'quvchilarini talim jarayonida ekalogik madanyatini oshirish ijtimoiy muommo sifatida.....	7
1.2.Kollej o'quvchilarini ekalogik tarbiyalashga oid sharq mutafakkurlarining qarashlari.....	14
1.3. O'zbekistondagi ekalogik siyosat global ekalogik tarbiya jarayonidagi muhim omil sifatida.....	19
Birinchi bobga oid xulosalar.....	25
 2-BOB.O'QUVCHI YOSHLARNI EKALOGIK MADANYATINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI SHAKL VA METODLARI.	
2.1. O'quvchi yoshlarni ekalogik madaniyatini rivojlantirishning samarali usul va vositalari.	26
2.2. Yoshlar global ekalogik madaniyati yuksalishida ma'naviy qadriyatlardan foydalanish.....	30
2.3. O'quvchilarni ekalogik madaniyatini shakillantirishning natijalari.....	37
Ikkinchi bobga oid xulosalar.....	43
Xulosalar va tavsiyalar.....	
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	
Ilovalar	

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi inson xuquqlari va erkinliklari rioya etishni jamiyatning manaviy yangilanishini jaxon xamjamiyatiga demokratik xuquqiy davlat va ochiq fuqorolik jamiyati qurilmoqda.

Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadiryatlar asosida zamonaviy madaniyat, iqtisodiy, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammaltuzilishini shakillantirish O'zbekiston taraqqiyotining muxim shartidir. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talim tizmidagi jaxon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan xamda yuksak umumiy va kasb-xunar madanyatiga ijodiy va ijtimoiy faollikga, ijtimoiy-siyosiy xayotda mustaqil ravishda to'g'ri bilish maxoratiga, yuksak ekalogik madanyatiga ega bo'gan, istiqbol vazifalarini ilgari msurish va xal etishga qodir kadrlarni yangi avlodni shakillantirishga yo'naltirilgandir.

Bugungi kunda insoniyatni xqvf ostida qoldirayotgan xodisalardan biri ekalogik vaziyat xisoblanadi. Insonning tabiy boyliklardan xaddan tashqari oshiqcha foydalanishi oqbatida sayyoramizning qiyofasi o'zgarib bormoqda. O'rmonlar yo'q bo'lib o'simliklar va xayvonlar turi kamayib bormoqda, foydali qazilmalar tugab bormoqda.

Suv xavzalari va atmosfera xavosining ifloslanishi chiqindi moddalarining ortib borishi natijasida axolini oziq-ovqat bilan taminlash energiya va chuchyuk suv muomolari brogan sari murakablashib bormoqda. Amaliy axamyatga ega bo'lgan bu muamolar bilan birga respublikasi doirasida ekalogik muamolar xam mavjud. Ekosistemalarning turg'unligi va muvozanatini ekalogik idora etish ana shular jumlasidandir. O'simlik va xayvonlar turlari o'zaro bog'liqlikdagi ekalogik muvozanatni saqlab turadi.

Respublikamizda ekalogik muamolar ishlab chiqarishnirivojlantirish uni rejalashtirish jarayonida uning ketidan keladigan noxushliklarni oldindan ko'rmaslik

oqibatida kelib chiqadi. Chunki 60-70yillarda suv resurslarini xaddan tashqari ko'p miqdorda samarasiz ishlatilishi natijasida suv tanqisligi yuzaga keldi, sug'oriladigan yerlarda eng yuqori miqdorda turli zaxarli kimyoviy moddalardan foydalanish yerlarni meliorativ xolatiga etibor bermaslik, chorvalar maxsuldorligini oshirish to'g'risidagi tegishli chora tadbirlarni oshirmaslik joylarning tabiiy ekalogik muxitlariga qarab turli muamolarni kelib chiqishiga sabab bo'ldi. Ekalogik muvozanatni buzulishiga insonlarni tabiatga beparvolik bilan munosabatda bo'lishi, uni asramsligi sabab bo'lmoqda. Buning sababi esa ularda ekalogik bilimlarni mavjud emasligidadir. Insonlar tabiatga tuzatib bo'lmaydigan zarar yetkazmoiqdalar tabarruk tuproq, zilol suvlar va musaffo xavo zaxarlanmoqda, ifloslanmoqda, o'simlik turlari va xayvonlar sonining kamayishiga sabab bo'lmoqda. Agar biz tabiat ko'ynida tinch va sog' yashashni xoxlasak tabiat qonunlarini o'rganishimiz, o'zlashtirishimiz va ular asosida o'z xayot faolyatimizni ish rejalarimizni ishlab chiqishimiz kerak.

Tabiatning ekalogik qonunlarini organizimlarning bir-birlari va ularning atrof muxit bilan doimiy munosabatlarini chuqur o'rgani yetgandan keyingina biz tabiatni muxofaza qilishga tayyor bo'lolmiz. Tabiatni voqiylikni tushunib ularning kelib chiqish sabablarini aniqlab, salbiy xolatlarni tuzatishga ijobiy yondashadigan tabiat qonunlarini inobatga olibgina qolmasdan, balki ular asosida o'z xayot faoliyatini tuza oladigan kishlardagina ekalogik madaniyatni tarbiyalash mumkindir.¹

Qadimgi yunon olimlari Gippakrat va Arestotellarning ilmiy asarlarida xam o'simlik va xayvonlarni turlari xaqidagi malumot ekalogik tabiatga ega bo'lgan 10-12-asirlarda O'rta Osiyoning ulug' allomalari Al-Xorazmiy, Al-Farobiy, Ibin Sino o'zlarining tarixiy asarlarida xam xayvonat va o'simlik dunyosini, ularning turlarini saqlab va muxofaza qilish masalalari yoritilgan.

¹ Ziyomuxamedov Bo'ri „Ekalogiya va manaviyat“ o'quv qollanmasi.1997-yil.

Rossiyada ekalogiyaning rivojlanishida L.A.Zekkevich, S.A.Zeropov, G.N.Nikoliskiy, V.V.Aleki, o'zbekistonda akademiklar R.Z.Zoxidov, Q.Z.Zokirov, A.M. Muzaffarov kabilarning ilmiy ishlari o'simliklar va xayvonlar ekalogiyasini rivojlantirishda muxim axamyatga egadir. Turdiqulov, E.a.Musayev, M.To'xtayev, va A.Xamidovlar O'quvchilarni ekalogik ta'lim tarbiyasi masalalari bilan shug'ullanadiganlar.

Ekalogik muammolarni xal qilish uchun yoshlarni o'quvchi talabalari yuqori saviyada ekalogik malumotli va tabiat qonunlarining bilimdoni,ekalogik muammolarni xal qila oladigan mutaxasislar qilib tarbiyalashimiz zarur bo'lib qoldi.

Muamoning dolzarbligi:dan kelib chiqqan xolda, ilmiy tadqiqod ishimning mavzusini „Pedagogika kolleji o'quvchilarini ekalogik madanyatini tarbiyalash’’deb belgiladik. Tadqiqotning asosiy maqsadi, Pedagogika ko'llej o'quvchilarida ekalogik madanyatini tarbiyalash yo'llarini ishlab chiqish.

Tadqiqotning abyekti-Pedagogika kollej o'quvchilarida ekalogik madaniyatni tarbiyalash jarayoni;

Tadqiqotning pridmeti-Pedagogika kollej o'quvchilarida ekalogik madanyatni tarbiyalashning yo'llari vositalari.

Tadqiqotning ilmiy farazi-Pedagogika kollej o'quvchilarida ekalogik madanyatni tarbiyalash samarali bo'ladi qachonki;

-O'quvchilarni o'zlari ekalogiya xaqida chuqur nazariy va ilmiy bilimga ega bo'lsalar;

-O'quvchilarni doimiy ravishda ekalogik savodxonliklarini oshirilib borilsa;

-O'quvchilar tabiatni sevish uni muxofaza qilishi malakalari shakillantirilsa ;

-O'quvchilarda ekalogik madanyatni O'quv jarayonini masosini tashkil etsa.

Tadqiqotning vazifalari.

1. Mavzuga oid pedagogik-psixalogik metodik manbalarni O'rganish va taxlil qilish.
2. Pedagogika ko'llejida „Tabiat bilan tanishtirish uslubi va ekalogik talim” fanidan darslarni kuzatish va taxlil qilish.
3. O'quvchilarni ekalogiya xaqidagi bilimlarini aniqlash.
4. O'quvchilarda ekalogik madanyatni tarbiyalash bo'yicha talimiy o'yinlar ishlab chiqish.

Tadqiqotning metadalogik asosini sharq va g'arb mutafakkurlarining komil insonni tarbiyalash xaqidagi qarashlariga asoslangan xulosalari va yosh avlodni tarbiyalash ishiga O'zbekiston respublikasi prezidenti I.A.Karimovning bergan baxolarim tashkil etadi.

Tadqiqotning meyoriy asosini „Talim to'g'risida”gi qonun „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” „O'rta maxsus va kasb xunar kollejining dastiri” „bioekasan” „Ekasan” markazlarining dastruri tashkil etadi

Tadqiqot metodlari- yangi pedagogic texnologiyalardan foydalanib turli xil o'yinlar o'tkazish so'rovnomalarnik tashkil qilish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboradki pedagogika ko'lleji o'quvchilarida ekalogik madanyatni tarbiyalashni shakil metodlarini, ilmiy tadqiqotlarni ishlab chiqish.

Tadqiqotning amliy axamyati shu bilan belgilanagiki o'quvchilarda ekalogik madanyatni tarbiyalash bo'yicha tavsiya etilgan tuzim, komil insonni tarbiyolashga yordam beradi va tavsiya etilgan uslubiyatdan pedagogika kollejlarda foydalanish mumkin.

1.BOB. PEDAGO'GIKA KOLLEJI O'QUVCHILARINI TALIM JARAYONIDA EKALOGIK MADANYATINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.

1.1 Kollej o'quvchilarini ta'lim jarayonida ekalogik madanyatini oshirish ijtimoiy muammo sifatida.

Ekalogiya va madanyat juda keng qamrovli tushunchadir. Madaniyat va aksincha ekalogiya madanyatga turli soxalarda tasir ko'rsatadi. Bu tushunchalar uchun umumiy bo'gan manbalar xam xilma-xildir. Faqat madanyatli kishilargina tabiat va jamiyatning o'zaora tasirini oqilona yo'lga qo'yishga intiladi. Madaniyat insonlarni bilimli qilishga, ularni shu tartib qoidalarni o'rganishga , qolaversa ishlab chiqarishni, mexanika va fanni ekalogiyalashtirishga xizmat qiladi.

Ekalogik madaniyat quyidagilarni qamrab oladi;

- tabiatni muxifaza etish madaniyati;
- tabiat boyliklaridan foydalanish madaniyati;
- ekalogik tizimni o'zgartirish madaniyati;

O'zida ekalogik madaniyatni shakillantirgan inson bir tuman miqyosida tabiatni muxofaza etish borasudagi g'amxo'rlik undan uzoqlardagi ekalogik vaziyatlarga xam samarali tasir ko'rsatishni teran tushunadi. Tabiy muxitni muxofaza etish va tiklash masalasi milionlab odamlarning xamkorligi ishlari tufayligina xal etilishi mumkin . Bugungi kunda insoniyatni xavf ostida qoldirayotgan xodisalardan biri ekalogik vaziyat xisoblanadi. ²

Jamiyatning atrof muxit bilan o'zaro buzilgan aloqasi keng jamoatchilik o'rtasida katta tashvish uyg'otmoqda.

² Toxtayev.A. Xamidov.A. „Ekalogiya asoslari va tabiatni muxofaza qilish’’Toshkent 1994-yil.

Insonlarning tabiiy boyliklardan xaddan tashqari ortiqcha foydalanish oqibatida sayyoramizning qiyofasi o'zgarib bormoqda. Yashil o'rmonlar siyraklashib o'simlik va hayvonlar turlari kamaymoqda, foydali qazilmalar tugab bormoqda. Oqibatda million-milion yillar davomida turg'un bo'lgan tabiiy xolatga putur yetmoqda.

Tabiatning ekalogik barqarorligi, turg'unligi va ularning tabiiy qonunlarning buzulishiga insonlarda ekalogik bilimlarning yetishmasligi, tabiatning kelajakdagi ekalogik xolati qanday bo'lmasligini oldindan ko'ra olmasligi sabab bo'lmoqda.

Ekalogik bilim- bu tirik tabiatning tuzilishi, rivojlanishi, o'zgarishi, yer yuzidagi tirik tirik jozotlarning xolati, ularning bir-birlariga va atrof muxit ortasida bo'lib turdigan munosabatlarning tabiiy boyliklarning son-sifatini, hajmini, jisimlarni va ularni saqlash va tejamkorlik bilan foydalanish yo'llarini o'zlashtirishdan iboratdir. Inson tabiatga uzviy o'rab olgan muxitga nisbatan o'z munosabatini o'zgartirish, tabiat qonunlarini bilish, o'rganish va ular asosida o'z hayotini rivojlantirishi shart.

Tabiat qonunlariga mos keladigan hayot yo'llarini ishlab chiqish kerak. Aks holda inson va jamiyat katta moddiy ofatlarning kelib chiqishiga sababchi bo'ladi. Hozirgi kunning eng dolzarb muammolaridan biri fan-texnika yutuqlari asosida axolining turli tabaqalari orasida ta'lim va tarbiyani va madaniyatga oid turli bilimlarni oshirish yo'li bilan tabiat muxofazasini tezlashtirishni turli chora tadbirlarini ishlab chiqish xisoblanadi.

Ekalogik ta'lim-tarbiya insonni tabiatga qadam qo'ygandan boshlab, bugungi hayot davomida tabiatdan ongli ravishda foydalanishga, psixalogik odob-axloq yuzasidan xalqimizning tabiatga xurmat va e'tibor bilan qaraydigan urf-odatlarini, udumlarni ko'paytirish, bog'u-rog'lar, gulzorlar tashkil qilishga undashdan, uning qalbida yaxshi xislar uyg'otishdan iboratdir.

Odamzot o'sib ulg'ayishi uchun oziq-ovqat, suv, xavo, quyosh xarorati juda zarur bo'lib, u bularning birchasini tabiatdan oladi. Insonni ona tug'ub tarbiyalasa, tabiat voyaga yetkazadi. Shuning uchun uni „Ona tabiat“ deb atashadi. Odamzotning sog'lom bo'lishi uchun o'rab turgan muxitga, tabiatga bog'liqdir. Tabiat musaffo

bo'lsa, odam xam sog'lom, baquvvat o'sadi. Biroq tabiatni muxofaza qilish ishlarida, avval takidlab o'tganimizdek, ko'plab yo'l qo'yilgan xatolar va unga nisbatan masulyatsizlik bilan yondashuvlar mavjud. O'zbekistonning xar bir fuqorosi Opol fojiasini yoddan chiqarmasligi va unga o'xshash xodisalar boshqa joylarda takrorlanishga aslo yo'l qo'ymaslik kerak. Ma'lumki bugungi kunda u o'z noyabligini yo'qatmadi. Ayrim mutasadi raxbarlar, ma'muriy-boshqaruv soxasida ishlaydigan shaxslarda ekalogik savodxonlikning yetishmasligi, ko'plab miqiyosli loixalarning tabiy boyliklardan foydalanishda foydalanishda xatoliklarga yo'l qo'yishiga sabab bo'ladi. Bu bizning aslo kechirib bo'lmaydigan kamchiligimizdir. Axir bu kelajak avlodlarimizga faqat u yki bu inshoatlarnigina emas, balki ishlab chiqarishga munosabatlarimiz jarayonida axloqiy sifatlarni tabiat bilan o'zaro munosabat madanyatini, kelajak uchun masulyat xissini meros qilib qoldiramiz. Ekalogik madaniyat soxibi bo'lish faqat madaniyatga zarar keltirmaslik emas, balki uning gillab yashnashi, yanada yaxshilanishga xissa qo'shish, unga befarqlarcha munosabatda bo'lganlarga qarshi kurashmoq xam demakdir. Xozirgi vaqtda respublikamiz miqyosida xuddi anashu yo'nalishda ish olib boradigan „Ekosan” Xalqaro jamoatchilik tashkiloti tuzilgan. Uning shiori „Tabiatga oqilona munosabatda bo'!” Jamg'arma faoliyati doirasida, shubxasis axolining ekalogik ongini shakillantirish, marifastini madaniyatini yuksaltirish va tabiatni muxofaza etish bo'yicha ishlar o'tkazilmoqda. Ekalogok madaniyat ekaolgik onga ega bo'lishni taqazo etadi. Ekalogik ong xar bir insonning xayoti va faoliyatida atrof tabiy muxit uning yashash makoni ekanligini anglash darajasi. Bolani bog'cha yoshidanoq anashu tushunchani o'zlashtirib borishi talab etladi.³

„Ekalogik ong” va „Ekalogik madaniyat” tushunchasining moxiyatida bir-biri bilan chambarchas bog'langan uchta tarkibiy qismi ajratib ko'rsatilgan.

1. Ekalogik bilimlarni muayyan darajasi;

³ I.Karimov. „Bizdan ozod va obod vatan qolsin” Toshkent 1994-yil.

2. Ekalogik ongning muayyan darajasi;

3. Tabiatni muxofaza qilish bo'yicha amaliy ko'nikmava malakalarning muayyan darajasi bo'yicha;

Tabiat va atrof-muxit xaqidagi imiy bilimlarni egallash tabiatda o'zini tutish va yurishturish ko'niokmalarini xosil qilish tabiy muxitni qo'riqlash va taxshilash bo'yicha amaliy faoliyatni jonlantirish o'smirlarda va talaba yoshlarda tabiat bilan munosabatda bo'lish extiyojini qaror topdirish va uni rivojlantirish ekalogok tarbiyaning muxim vazifalaridan biri sanaladi O'zbekiston respublikasi Vazirlar Maxkamasining 1992-yildagi „ Tabiatni muxofaza etishni kuchaytirish va tabiat boyliklaridan foydalanishni yaxshilash bo'yicha qo'shimcha tadbirlar tog'risida''gi qarorida tabat xaqidagi bilimlarni qxoli mo'rtasida ommolashtirishning axamiyati kattaligini takidlandi. Ekalogiya marifatdan tashqari tarbiyalanuvchilarning faolligidan xam samarali foydalanish lozim. Bunday faollikni rivojlantirishda tuman yoki qishloq joylarda kasb-xunar kollejlari qoshida turli xil bog' rog'lar, gulzorlar va o'rmonchilikni yo'lga qo'ysa yosh avlod tabiatga o'z mexri ila mexr-muxabbatli bo'lib boradilar. Xozirgi kunda ekalogiya ijtimoiy muammo sifatida qaralmoqda. Ekalogiya muamolarni o'rganishda, eng avalo quydagi muxim yo'nalishlarni o'rganish lozim.

-biogenozlarning fan-texnika va jamiyat taroqqiyati tufayli yuzaga kekgan ekalogiyasini ularga antirapagen (insonni tabiatga bo'lgan) tasirini turli ko'rinishlarini o'rganadi.

-o'zgargan muxitning inson va jamiyatga ko'rsatgan aks tasirini o'rganish;

-insonning manaviy jixatda tubanlashishini;

-yagona jug'rofik tumanning bosentrik qatlamini rivojlantirishning xamda iqtisodiy jixatdan yagona jug'rofik majmualarning amaliy shakillarini tuzishni o'rganish. Ekalogik madaniyat tarbiyasining ijtimoiy-siyosiy jixati shundaki, atrofimizni orab turgan mavjudlik bir butun tizimdan iborat bo'lib, inson uning

kichik bir bo'lagi. Lekin u ongli faoliyati orqali tabiatga sezirarli ravishda tasir etishga qodir.

20-asrda axoli sonining ortishi sanoatning rivojlanish, qishloq xo'jaligining sanoatlashuvi, turli kimyoviy o'g'itlarning ko'plabmiqdorda ishlatilishi oqibatida tabiat qonunyalari buzulishiga olib keldi. Bu esa ekalogik muammolarni keltirib chiqardi. O'zbekiston Respublikasi Pirizdenti I.Karimov tabiri bilan aytganda, „Dunyoda insonning bialogik tur sifatida yashashga bevosita xavf-xatar mavjuddir. Yani yangi yadro' urushi xavfi ancha kamaygan bo'lsaxam, ekalogik tanglik saqlanib qolmoqda''.Shu boisdan xam ekalogik qonunyalarni o'rganish davrimizning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Negaki bu masalani to'g'ri xal etish tabiy boyliklarni asrash xamda yanada ko'paytirish, odamlarning turmush farovonligini oshirish, axolining moddiy va estetik extiyojlarini qondirishga xizmat qiladi.Ibodilla Xoliyev. Abduvaxobov.I. „Ekalogiya''o'quv qollanmasi talqini.2004 –yil.

Avvalo anashu muamloarning dolzarbliigi bilan pedagogika fani va talim tarbiya muasassalari zimmasiga ekalogiyadan xabardor, bu soxada marifatli bo'lgan yoshlarni tarbiyalash vazifasini yuklaydi, bu xar-bir davlatning muxim ijtimoiy-siyosiy yumushlardan biridir.

Milliy istiqlolga erishgan mustaqil respublikamizda xuquqiy demakratik jamiyat qurish muvofaqqiyatli amalga oshirilayotgan bir paytda manaviy barkamol yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish xamda ularni ona yurtni sevish, moddiy va manaviy boyliklarni asrab-avaylash, atrof muxit tozaligini taminlashga o'rgatish muxum axamiyat kasb etadi. Shu nuqtai-nazardan qaraganda, kollej o'quvchilarini tabiat bilan tanishtirish va ularni ekalogik madaniyatini shakillantirishning qulay pedagagik imkoniyatlarini ishlab chiqish aloxida axamiyat kasb etadi. Bu dolzarb vazifani amalga oshirishda milliy istiqlol g'oyasi va milliy mafkura tamoillarini yoshlar ongiga yetkazish uchun talim soxasida xam malum isloxatlar olib borilmoqda. Ayniqsa komil insonni tarbiyalash, unga jamiyat taraqqiyotini kafolatlaydigan bosh siloxatchi sifatida qarash „ Kadirlar tayyorlash milliy dasturi'' osos qilib olingan. Shuning uchun xam O'zbekiston Respublikasining „Talim

tog'risida''gi qonuni xamda „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi’’da shaxsni intellektual va manaviy axloqiy jixatdan tarbiyalash blan uzviy bog'liq xolda uzliksiz ta'lim tizimi orqali xar tomonlama barkamol shaxsni shakillabtirish nazarda tutiladi. Yoshlarni tabiatdan oqilona foydalanishga, manaviy va moddiy boylik yaratishga o'rgatish, shuningdek ularda tabiat faqatgina foyda olishgina emas, balki go'zallik qonunlariga ko'ra o'zgartirishlarni tushuntirish axloqiy talablarga tola muvofiq keladi.

Asosan pedagogika o'quvchilarida ekalogik madaniyatni oshirishda katta axamiyat berish kerak. Chunki bu o'quvchi yoshlar yosh avlodni ulg'ayib kelayotgan murg'ak qalblarga bilim beruvchilardir. Pedagogika kasb-hunar follejlarda o'quvchilarida ekalogik madaniyatni shakillantirish jarayonida quydagi tartiblarga amal qilish maqsadga muvofiqdir.

Birinchidan; o'quvchilarni xissiyotiga tsir etish, ular qalbida yashlik chog'lardanoq tabiatga muxabbat uyg'otiash lozim. Bu tarbiya qanchalik erta boshlanib, izchil rivojlantirilsa u shunchalik ijobuy samara beradi.

Ikkinchidan; o'quvchilar ongaida tabiatni muxofaza qilish va u bilan oqilona o'zaro tasir masalalarida faol xayotiy nuqtai nazarni shakillantirish. Uni axloqiy etnik saviyasi darajasi tarzida tavsiyalash mumkin. Jamiyatning xar bir azosi bizning xozirgi kunlarimizda xam, uning tabiy muxit xolatiga bog'liqligi kamayish o'rniga tobora ortib borishini anglash zarur. Demak xar-birimiz tabiatni asrab avaylomog'imiz darkor.⁴

Uchunchudan; ekalogik madaniyatni yuksaltirish ekalogik talim olish uzluksiz davom ettirishni taqozo etadi. Kasib-xunar talimi muassalari bitiruvchilari mustaqil kasbiy faoliyat jarayonida ijtimoiy, tabiy va texnikaviy fanlarni xam o'ganib borishlari lozim. Olingan bilimlarni kelgusi avlodga uning o'sib ulg'ayishi

⁴ Nigmatov.A., „Ekalogiya nima’’2002-yil.

uchun saf qilish bor ko'nikma va malakalarini rivojlantirib ishga solish. Kasbiy faoliyatda ekalogik tarbiya borasida tarbiyaviy ishlarni olib boorish.

1..2 Pedagogik kolleji o'quvchilarini ekalogik tarbiyaga oid sharq mutafakkurlarining qarashlari.

O'rta osiyo xalqlari, jumladan o'zbek xalqi qadimdan ekalogik tarbiya masalalariga, madaniyat merosiga ega. Ota-bobolarimiz tabiatga mexir-muxabbat ila mehnat qilganlar va uni asrab avaylashga, undan to'g'ri va unimli foydalanishgan, isrofgarchilikga yo'l qo'yilmagan. Shu asosida ular o'z fikrlarini bildirganlar. Ularning dono naqillari biz yoshlarga tabiatga mexir muxabbat uyg'otishga katta yordam beradi. Masalan „Bir tup tut eksang, Ming yil qadir ropasan’’ „Bir tup darax kessang, o'nni eking’’ kabi maqollar yoshlarni tabiatga tasir ko'rsatishda ekalogik madaniyatga ahamiyat beradilar. Ekalogik talim tarbiyada xadis ilmini xam tasiri katta. Xadis ilmi bilan shug'ullangan mashxur allomalar Abu Abdullox Muxammad ibn Islom Buxoriy, Abu Iso Muxammad ibn Iso At-Termiziy, samarqandiylar xadis ilmining asirdan-asirga saqlanib borishiga munosib xissa qo'shgan buyuk tarixiy shaxslardir.

Xadislar o'quvchilarda ekalogik talim-tarbiyani singdiradi. Tabiatga bo'lgan munosabatni madaniyatli tarzda tarbiyalaydi. Tabiatga bo'lgan xamxo'rlik undan oqilona foydalanishga o'rgatadi. Bulardan; Qo'y boq, zero u ayni barakadir. Bu tilsiz xayvonlar ro'g'risida Olloxdan qo'rqinglar. Dexqonchilik bilan shug'ullaninglar zero u muborakkasibdir. Ko'chat ekish niyatida qo'lingizda ko'chat turgan paytda, bexosdan qiyomat-qoyim bo'lishi aniq bo'lganda xam ulgursangiz uni ekib qo'yavering. Otning peshonasiga qiyomatgacha yaxshilik yozilgandir. Uni boqqan yaxshilik oladi. Kishilarga soya beruvchi daraxni kesgan kishi boshi bilan do'zzaxga tashlanadi. O'quvchi yoshlarni tabiatga mexir uyg'otish orqali qadimda

tabiatga qanday munosabatda bo'lishganinixam bilib boradilar. Qadimiy yodgorliklardan bo'lmish „Avesto” ezgu fikir, ezgu so'z va ezgu amalni ulug'lagan kitobdir. U odamlarni barcha yomon so'zu ishlardan, yomon amallardan, niyatlardan yuz o'girishga, savub ishlarni xamisha va xar doim qilib turishiga davit etadi. „Avesto” yalimotiga ko'ra tabiat bilan jamiyat, tabiat va insoniyat olami o'zaro aloqador. „Avesto”da xayvonlarni ovlamaslikka ularni yaxshiylarcha o'ldirmaslikka davat qiladi,yerdan esa unumli foydalanib asrab avaylashga o'rgatadi.

Tabiat bilan insoniyat o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik to'g'risida buyuk allomalarimiz xam o'z fikirlarini bildirganlar bularda; 847-yilda Muxammad Al-xorazmiy „Kitob surat al-araz” degan asarini yozdi. Unda daryo dengiz okianlar, quruqlikdagi qit'alar, qutublar ekvatorlar, tog'lar,cho'llar, ko'llar, o'rmonlar va ulardagi o'simlik, xayvonlar dunyosi o'rganilgan. Bu risolada yerning asosiy boyliklari xaqida malumotlar berligan va matematika, geologiya, astranomiya, etnagrafiya, tabiatshunoslik tibbiyot va dunyo xalqlarining tabiiy ko'nikmalari, tarixiy vuquqiy bilimlarni umumlashtirgan U o'z asarida dunyo tabiiy geografiyasini o'zgarishi, suv satxini ko'tarilib pasayishi, xayvon va o'simlik dunyosida bo'ladigan o'zgarishlarni yozgan. U insonlarni tabiatga estetik munosabatda bo'lishlari uchun o'simliklar dunyosini ko'proq tariflab bergan. Mashxur vakillarimizdan biri Abu Nasir faroboy (870-910) tabiiy ilmiga katta xissa qo'shgan. Uning asrlari to'liq aniqlanmagan.Farobiy tabiatshunoslikning turli tarmoqlari bilan shug'ullangan bo'lib, „Kitob al-xajim va miqdor” „Kitob al-mabodi al-insonia”(Insoniyatning boshlanishi xaqida kitob) nomli asarlari bunga dalil bo'la oladi. Tabiatshunoslikka oid „Odamazolarining vazifalari xaqida” „xayvon azolarining tuzulishi va vazifalari xaqida” kabi asarlarida odam va xayvonning tana tuzilish xususiyatlari va vazifalari xaqida to'xtalib o'tadi. Farobiy tabiiy va inson qo'li bilan yaratilgan suniy narsalarni olib tashlaydi. U tabiiy narsalar Tabiat tomonidan yaratilgan degan xulosaga keladi. Inson omilining tasiri muxim ekanligini, tabiiy va suniy tanlash xamda tabiatga ko'rsatiladigan boshqa tasirlarni atroflicha baxolagan. Farobiy o'z asrlarida tabiatga mexr-muxabbatli bo'lish undan to'g'ri foydalana olish, inson o'z

manfati uchun tabiatni xarob qilmasligi uqtiriladi. U risolalaridan birida shunday deb yozgan edi; Inson borki tabiatxam bor, agar inson tabiatga yaxshi munosabatda bo'lsa, tabiat xam o'z chiroini, go'zalogini ko'rsatadi.⁵

Abu Rayxon Beruniy (973-1048)Buyuk alloma va faylasuf o'z qarashlarini koinotdagi xodisalarni taraqqiyot qonunlari bilan narsa va xodisalarning o'zaro tasiri bilan tushuntirishga urinadi.Olim yedagi bazi narsalarni xodisalarni quyoshning tasiri bilan izoxlaydi. Beruniy aytadiki,yerdagi o'simlik va xayvonning yashash uchun zarur imkoniyatlar cheklidir. Beruniy tabiatshunas sifatida tabiat xaqida quydagicha fikr yuritadi.; Ekin va nasil qoldirish bilan dunyo to'lib boradi. Garchi dunyo cheklangan bo'lsada kunlar o'tishi bilan bu ikki o'sish natijasida ko'payish cheklanadi.

Abu Ali Ibn Sino (980-1037)Jaxon madaniyatiga buyuk xissa qo'shgan, tibbiyot fanining otasi deb nom olgan allomadir. U o'z asarlarida insonlarni tabiatga bo'lgan munosabatlari va tabiatda inson ko'p narsa olishini yozadi. U o'z asarlarida asosan tibbiyotga oid asari „Tib qonunlari”da Inson uchin tabiat kerakligi, uning sog'lom o'sishi uchun tabiatdagi toza xavo, suv, quyosh, o'simliklar, xayvonlar va inson mexnat qilishi uchun,yer, tuproq zarurligini aytadi. Kishi arganizmiga tashqi muxit tasirimuximligini bilgan alloma ayrim kasalliklar suv va xavo orqali tarqalish xaqida fakir bayon etgan, inson o'z sog'ligi uchun atrof tozaligiga ichadigan suviga katta etibor berish kerak va insonni yoshligidan shi narsaga o'rgatib ta'lim tarbiya berib boorish kerak.Tabiat ilmiga o'z xissalarini qo'shgan shir olim va davlat arbobi bo'lib tanilgan Zaxiriddin Muxammad Bobur (1483-1530)tabiatshunos xam bo'lgan. Y o'zining „Boburnoma” asarida ko'rgan kechirganlari yurgan joylarining tabiati, urf-odatlar, xayvonat va o'simlik dunyosi tasvirlagan, Bobur o'z asarida xar bir xududni malum bir tartibda tasvirlaydi. Avvalo joining geografik o'rni, so'ngra qaysi iqlimga mansubligi, xar xil shifobaxish o'simliklari, qazilmalari, xayvonlari va axolisini tasvirlab beradi. Bobur shoir bo'lgani uchun u o'lkalarning

⁵ Farobiy,„Fozil odamlar shaxri”Toshkent.1991-yil.

go'zalligidan tasirlanib xar bir shaxar yoki joyga bag'ishlab sherlar g'azallar yozadi. Bobur Xindistonda shox bo'lsa xam o'z yurtining noz nematlarini, tabiati bog'-rog'larini sog'inib yashaydi va ularga g'azallar, sherlar bitadi. U „Boburnoma”da Andijinni qovunini chiroyli qilib tariflagan. U bir umir o'z yurtining sog'inchi bilan yashagan va „O'zga yurtda shox bo'lguncha o'z yurtingda gado bo'l” drb buning manosi o'z yurtimda gado bo'lsam xam uning tabiatidan, noz-nematlaridan faxr qilib baxra olib yashardim demoqda. Yosh avlodda tabiatda mexir uyg'otishda talaba yoshlarda ekalogik madaniyatni oshirishda xissa qo'shgan tojik shoiri Nosir Xisrov o'zining sheri bitik;arida shunday deb yozadi;

Jaxonning shodligi boisidexqon,

Uning birla ekinzor bog'u bo'ston

Bu ishdan yaxshi olamda ne bordur

Odam nasliga bu ish yodgordir.

Inson tabiatga mexnat qilib bog'-rog' yaratib undan estetik zavq oladi va uning mexnati samara beradi. Yosh avlodni tarbiyalashda asosan pedagogika kollej tarbiyalanuvchilari uchun zarur bo'lgan darslikda bolalar yozuvchilari va shirlardanxam foydalanishimiz lozin. Chunki bu o'quvchi yoshlar o'sib kelayotgan murg'ak qalblarga ta'lim tabiya beruvchi bo'lib yetishadi. Yozuvchi shoirlarning tabiatga atab yozgan sherlari va xikoyalari yoshlarga tez yetib, tushunarli saddo tarzida o'rganiladi. Ular o'z asarlarida sherlarida tabiatga mexribonona g'amxo'rlik qilish, tabiatdan estetik did olish, zavqlanishga o'rgatib boriladi. Bulardan Po'lat Mo'min, Sobir Abdullo, Qambar ota, Quddus Muxammadiy, Zafar Diyor kabilar misol bo'ladi. Shulardan Quddus Muxammadiyning „Bir xovuch yong'oq”, Quddus Xikmatning „Suv”, „Tabiat nematlari”, „Bir tup tut”, „Suv bu Xayot”, „Tomchi suvda xayot bor” kabi sherlari misol bo'la oladi. Ta'lim-tarbiyada, ayniqsa tabiatni ezozlash xaqidagi sharqona, o'zbekona ta'lim-tarbiyada xikmat ko'p. Bolani yoshligidan qalbida tabiatga bo'lgan mexir muxabbat ruxini avvalombor oilada ota bobolardan oladi. Daraxt ekib uni parvarish qilish olilada kattalar tomonidan o'rgatilib boriladi.

Oilada ota-ona bolaga yoshligidan tabiatga bo'lgan munosabatni berib boradi „Daraxtni sindirma”, chumchuqni o'ldirma, xayvonlarni urma kabilar bilan ularni quloqlariga quyib keladilar. Ular ulg'aygan sari uning manosini tushuinib tabiat ashyolarni asrab avaylashga xizmat qilib boradilar. Inson tabiatdan tashqarida, u bilan doimiy aloqa va munosabatsiz xech qachon yashay olmaydi. Bu abadiy jarayon bu aloqadorlikni dunyodagi ayrim bir xalqlar va millatlarga daxildor boshqalarga tegishli emas deb bo'lmaydi, aksincha barcha xalq va elatlar tabiatsiz uning nematlarisiz yashay olmaydi. Shunday naqil xam bor „Inson tabiatning farzandi” shunday ekan ona tabiatga ollox bergan nematlarga g'amxo'rona munosabatda bo'lish lozim. Yashash muxiti, tabiat va manavivat ekalogiyasi bir-biridan ajralmasdur. (Islom Karimov)⁶

I.Karimovning „ Keng ko'lamdagi ekalogik tanglik taxdidini barxam topdirish respublika axoliusi uchun, jismonan sog'lom yosh avlodning dunyoga kelishi va rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar xamda ekalogiya jixatidan musaffo xayotiy muxit yaratish imkoniyatini beradi” Atrof tabiy muxitini parvarish qilish va yaxshilash faoliyatini amalgam oshirishda talaba o'quvchilarga allomalarimizning yozib qoldirgan asar, sher va g'azallari ilmiyligi bilan katta tasurotlar qoldiradi. Pedagoglarni vazifasi yosh avlodga yani talaba o'quvchilariga allomalarimizning yozgan narsalari orqali ekalogik madaniyatni, oldingi davir tabiatga qanday munosabatda bo'lganligini va ularni fikr mulxazalarini taxlil qilish orqali bilim, va malakalarni oshirib boorish.

⁶ Xoshimov K.safo ochil. „O'zbekiston pedagogikasi antalogiyasi” Toshkent „O'quvchi” 1995-yil.

1.3. O'zbekistondagi ekologik siyosat global ekologik tarbiya jarayonidagi muhim omil sifatida

Uchinchi ming yillikning boshlanishi ikki dolzarb tamoyil bilan belgilanadi. Birinchidan, joriy sivilizasiya global ekologik (iqlim o'zgarishi, ozon qatlami buzilishi, chuchuk ichimlik suvining etishmasligi va ifloslanishi, erlar va o'rmonlar tanazzuli, bioxilma-xillikning yo'qolib borishi, ortiqcha chiqindilar to'planishi va ularni utilizatsiyalash muammosi va boshqa) muammolarga duch keldi. Ikkinchidan, dunyo tez sur'atlar bilan o'zgarib bormoqda. SHuning uchun kechagi mezonlar bilan hozirgi vaziyatni baholashning iloji yo'q, kelajak istiqbollarini belgilash haqida so'z yuritmasa ham bo'ladi.

“Yoxannesburg-2002” global forumda XXI asr taraqqiyot dasturi tasdiqlandi, unda barcha mamlakatlarning XXI asrdagi harakatlari dasturi belgilandi. Mazkur dastur jahon amaliyotining joriy ehtiyojlarni qondirish va bo'lajak avlodlar manfaatlarini ta'minlashni hisobga olib, atrof - muhit uchun bexatar barqaror taraqqiyotni ta'minlashga yo'naltirilgan hujjati hisoblanadi. BMTning rasmiy hujjatida “barqaror taraqqiyot” integral tushunchasi taqdim etilgan bo'lib, ushbu tushuncha atrof tabiiy muhitni saqlash va tiklashning asosiy muammolari hamda barcha avlodlar farovon hayotini ta'minlashni qamrab olgan.

O'zbekiston Respublikasida atrof - muhit holati, ta'siri va uni muhofaza qilish, shuningdek tabiiy resurslardan foydalanishni baholash mexanizmi yoki keng ma'noda umumlashtirilgan tahlili so'nggi yigirma yilda katta odimlar bilan rivojlandi.

Inson va atrof - muhit himoyalaniishi holati hamda ifloslangan atrof - muhitning xavfli ta'siri qonuniyatlari va o'zaro munosabati haqidagi bilimlar

tizimining shakllanishi umumiy muammosi, shuningdek ekologik xavfsizlikni ta'minlashning yagona va kompleks tizimini yaratish muammosi vujudga keladi.

O'zbekiston Respublikasida e'lon qilingan materiallarda Tabiatni himoya qilish Davlat qo'mitasi va uning tuzilmaviy bo'linmalari ma'lumotlari, avval nashr etilgan "O'zbekiston Respublikasida atrof tabiiy muhit muhofazasi va tabiiy resurslardan foydalanishning holati to'g'risida"gi milliy ma'ruzalar (1991, 1995, 1998, 2002, 2005 yillar), "Ekologik indikatorlar bo'yicha O'zbekiston atrof - muhiti holatini baholash" atlas, vazirliklar, idora va tashkilotlar, BMT, YuNEP, Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlar ekologik axborotini umumlashtirish asosida so'nggi 20 yil davomida atrof - muhit va tabiiy resurslardan foydalanish holati va retrospektiv tahlili, taraqqiyot bahosi, tamoyillari va prognozi birinchi marta yoritildi. Ekologik xavfsizlikning vujudga kelish mexanizmlari ochib beriladi, Ushbu nashrlarda shaxs, jamiyat, shuningdek davlat hamda turli faoliyat turiga ixtisoslashgan tashkilotlar, korxonalar, obektlar ekologik xavfsizligini ta'minlash bo'yicha tizimli yondashuvning o'zaro bog'liqligi haqida qiziqarli ma'lumotlar berildi.

Shuningdek atrof - muhiting hozirgi holati, tabiiy resurslardan foydalanish, atrof - muhitni muhofaza qilish va sifatini yaxshilash bo'yicha amalga oshirilgan va oshirilayotgan faoliyat haqida materiallar taqdim etilgan.

Mamlakatimizda o'tkazilayotgan ijtimoiy, iqtisodiy islohotlarning amalga oshishida yoshlar, shu jumladan talabalar muhim o'rin egallaydi. SHu munosabat bilan ularning ekologik tarbiyasiga ta'lim - tarbiya tizimida alohida e'tibor berilmoqda. Fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonida, talabalar ekologik tarbiyasi masalalari echimi ta'lim muassasalari mutassadilari va jamoat tashkilotlari vakillarining faol ishtirok etishini taqoza qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "shu munosabat bilan bugungi kunda ekologik yo'nalishdagi 100 dan ortiq nodavlat notijorat tashkilotni birlashtirgan O'zbekiston

Ekologik harakatidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasiga saylangan deputatlar oldida katta va mas'uliyatli vazifalar turibdi".⁷

O'zbekiston ekologik harakati akademik lisey, kasb - hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlari talabalarining ekologik tarbiyasi jarayonida keng qamrovli hamkorlikni yo'lga qo'ygan. Ekologik harakat Markaziy qo'mitasi huzuridagi "Aholining ekologik madaniyatini oshirish, ekologik madaniyat va nodavlat notijorat tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtiruvchi guruh" a'zolari talabalarning ekologik tarbiyasiga muhim masala sifatida e'tibor qilmoqda. SHu jumladan yoshlarning ekologik madaniyatini oshirish, ekologik bilimlarni ommaboblashtirish bo'yicha ish olib borish, "Uzluksiz ekologik ta'lim bo'yicha Davlat standartini", "Uzluksiz ekologik ta'lim bo'yicha Konsepsiyalarni", uzluksiz ekologik ta'lim-tarbiya tizimini ishlab chiqishda va takomillashtirishda tashkilotlararo komissiya faoliyatida qatnashish, O'zbekiston Respublikasining amaldagi tabiatni muhofaza qilish va sog'liqni saqlash qonunlarining bajarilishini nazorat qilishda talaba yoshlar va jamoatchilik vakillarining ishtirokini faollashtirish, ekologik muammolar echimida va sog'liqni saqlash masalalarida ekologik harakatning dasturiy vazifalariga tayangan holda nodavlat notijorat tashkilotlar ishiga yordam berish kabi mushtarak maqsadlardan iboratdir. O'zbekiston ekologik harakati bunday tarbiyaviy vazifalarning echimida Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi bilan hamkorlikda, ekologik bilimlarni ommaboblashtirish, yoshlarning ekologik tarbiyasi bilan bog'liq bo'lgan faoliyatda ishtirok etishni ko'zda tutadi.

SHuningdek, yoshlar, shu jumladan talabalarning ekologik madaniyatini oshirish, ularning ekologik bilimlarni chuqurlashtirish bo'yicha ish olib bormoqda. O'zbekiston ekologik harakati a'zolari ushbu faoliyatni amalga oshirishda fuqarolik jamiyatini o'rganish instituti, "Mahalla" xayriya jamg'armasi, Nodavlat notijorat tashkilotlari milliy assosiasiyasi, "Kamolot" O'zbekiston yoshlarining ijtimoiy

⁷ Karimov I.A. Prezident Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatning qo'shma majlisidagi ma'ruzasi. Xalq so'zi, 2010 yil 28 yanvar.

harakati, “Bioekosan” Respublika o’quv-uslubiy markazi va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda faoliyat yuritmoqda.

Talaba yoshlarining ekologik tarbiyasida ekologik harakat tamondan hamkorlar bilan birgalikda “Ekoyoz-2009” ekoaksiyalari, “Chimyon sadosi-2009” xalqaro ekologik sayyohlik festivali, “Maishiy chiqindi muammolari - bolalar nigohida” bolalar rasm ko’rik tanlovlari kabi tadbirlar amaliy ahamiyatga ega bo’ldi. Ekologik harakat tamonidan tashkil qilingan “Ekologik ta’lim-tarbiya yo’nalishidagi eng namunali qishloq maktabi” Respublika tanlovi o’tkazilishi o’quvchi yoshlar ekologik tarbiyasida muhim o’rin egalladi. Talabalarning ekologik madaniyatini oshirish maqsadida dolzarb ekologik mavzularda uzluksiz davra suhbatlari, uchrashuvlar, viktorinalar o’tkazildi.

O’zbekiston ekologik harakati tamondan yoshlarning mavjud ekologik muammolarni hal etishdagi faolligini kuchaytirish maqsadida “Ishonch telefoni” tashkil etgan. “Ishonch telefoni” 2009 yilning yarim yillik faoliyati davomida 150 dan ortiq murojaatlarni qabul qildi va ulardan 58,0%ini muvaffaqiyatli hal qildi. Ijtimoiy iqtisodiy hayotning turli jabhalariga tegishli bo’lgan ekologik muammolarni yoshlarning bevosita ishtirokida monitoring qilishda “Ishonch telefoni” faoliyati davomida orttirilgan tajriba amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

O’zbekiston ekologik harakati dasturida qayd qilinganidek atrof - muhit muhofazasi va ekologik holatni sog’lomlashtirish ishida jamoatchilik ishtirokini kengaytirish, ushbu sohada qabul qilingan qonunlar va davlat miqyosidagi boshqa qarorlarning ijrosini ta’minlash hamda bu sohadagi qonunchilikni rivojlantirish, takomillashtirishga ko’maklashish bo’yicha tizimli ishlarni yuritish asosiy vazifa hisoblanadi.

Mustaqillik yillarida oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash va ularni ekologik tarbiyalash bo’yicha ta’lim tizimi mukammallashtirildi. SHu munosabat bilan qayd qilish lozimki, oliy ma’lumotga ega bo’lgan bakalavrlar va magistirlarning ekologik harakatga a’zo bo’lishlari, ular tamonidan ekologik masalalar echimini topishdagi taklif va mulohazalar bildirilishi, ilmiy xulosalar taqdim etilayotganligi ekologik harakatning faoliyatidagi samarali ishlardandir.

Talaba yoshlarga hozirgi globollashuv davridagi ekologik vaziyatning muhim muomalari ya'ni global, mintaqaviy, xududiy ahamiyat kasb etayotgan ekologik msalalar va ularning echimini malakali mutaxassislar tamonidan yoshlarga tushuntirilishi va jamiyatni modernizasiyalash pallasida ular ongiga singdirilayotganligi talabalar ekologik tarbiyasiga muhim ta'sir vositasi hisoblanmoqda va ularning ekologik madaniyatni shakllantirish, hamda talabalarning fuqarolik jamiyatini qurishdagi faol ishtirokidagi muhim omildir.

O'zbekiston Respublikasi O'rta Osiyoda mintaqaviy ekologik xavfsizlikni ta'minlashda hal qiluvchi o'ringa egaligi bilan ajralib turadi. O'zbekiston o'zining tabiiy resurslari, intellektual va iqtisodiy imkoniyatlar ko'lami bilan mintaqaviy ekologik muammolarni hal etishda faol ishtirok etayapti.

Bozor iqtisodiyotida sodir bo'layotgan tarkibiy o'zgarishlar tabiiy resurslardan unumli foydalanish darajasiga va atrof tabiiy muhitining ifloslanish darajasiga so'zsiz ta'sir ko'rsatadi.

Iqtisodiyotning o'tish davrida O'zbekistonda "Ekologik qarorlar qabul qilish iqtisodiy jihatlari", ya'ni ekologik va iqtisodiy siyosatning uyg'unlashuvi alohida ahamiyatga ega bo'ldi.

Tabiatdan foydalanish va atrof - muhitni muhofaza qilishda ma'muriy uslublarning tizimi respublikada tabiatni muhofaza qilish mexanizmida ham ustunlik qilib kelgan.

Shu bilan birga, rag'batlantirish vositasi sifatida boshqaruvning iqtisodiy uslublari tabiatni muhofaza qilish sohasida amalda' etarlicha baholanmadi. Bir tamondan amaliy iqtisodiy vosita va rag'batning yo'qligi korxonalar tabiat resurslaridan kompleks va oqilona foydalanishni ta'minlashdan manfaatdor bo'lmasliklariga olib kelar edi.

Boshqa tamondan tabiiy resurslardan nooqilona foydalanish va atrof-muhitni ifloslantirish korxonalar xo'jalik faoliyatlari yakuniy natijalarida aks ettirilmas edi.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha muhim tashkiliy, ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy choralar ishlab chiqildi va

amalga oshirildi. Amalga oshirilgan choralar atmosfera havosi ifloslanish darajasini kamaytirishga, asosiy suv oqimlari sifatini yaxshilashga, pestisidlarni qo'llashni kamaytirishga, ekin maydonlari tuzilishini yaxshilashga, milliy ekologik muammolarni hal etishga xalqaro tashkilotlarni jalb etishga imkon berdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek "Bugungi kunda O'zbekiston bug'doy, un, paxta yog'i, meva sabzavot, quruq mevallar va uzum, poliz mahsulotlari kabi o'tkir oziq - ovqat tovarlari bilan nafaqat o'z ichki ehtiyojlarini to'liq ta'minlamoqda, balki ularni yurtimizdan tashqariga eksport qilmoqda".⁸

O'zbekiston Respublikasi Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi va uning mansabdor shaxslari o'z xizmat doiralarida qabul qilgan qarorlari barcha vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralari, yuridik va jismoniy shaxslar uchun bajarishga majburiy hisoblanadi.

Qonunchilik bilan ko'zda tutilgan hollarda, O'zbekiston Respublikasi Davlatqo'm qarorlari davlat boshqaruvining boshqa organlari, O'zbekiston Respublikasi mahalliy hokimiyat organlari bilan birgalikda qabul qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish Davlat qo'mitasi atrof - muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning davlat nazorati hamda sohalararo muvofiqlashtiruvini davlat boshqaruvi boshqa respublika organlari hamda davlat hokimiyati organlari bilan birgalikda amalga oshiradi va vazirliklar, davlat qo'mitalari, boshqa davlat boshqaruv respublika organlarining agentliklar, qo'mitalar, markazlar va boshqa idoralar joylardagi davlat hokimiyat organlari va fuqarolar o'z-o'zini boshqarish organlari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning vazifalari hisoblangan tabiatni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan foydalanish bo'yicha faoliyatlarini bajarmaydi,

Atrof - muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va qayta tiklashning davlat boshqaruvi, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash

⁸ I.A.Karimov. Inson manfaatlarini ustivorligini ta'minlash barcha islohatlarimizning bosh maqsadidir. T.: O'zbekiston. 2008. 13 bet.

vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi. O'zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi, Sanoatda ishlarni xavfsiz bajarishni nazorat qilish va tog' nazorati bo'yicha Davlat inspeksiyasi, er resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastri bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Davlat qo'mitalarining atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan foydalanishni nazorat qilish ishlari bo'yicha hamda tabiatni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan foydalanish sohasidagi boshqa davlat boshqaruv organlarning faoliyatlari muvofiqlashtiruv asosida amalga oshiriladi.

BIRINCHI BOBGA OID XULOSALAR

Yoshlar global ekologik madaniyatini shakllantirish masalasiga oid bo'lgan manbalarni mustaqil o'rganish tufayli quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlari ushbu ilmiy muammoning metodologik va amaliy ahamiyati bor.

Ikkinchidan, O'rta Osiyolik mutafakkirlarning ekologik qarashlaridan unimli foydalanish ham masalaning echimini topishda muhim rol o'ynaydi

Uchinchidan mamlakatimizda olib borilayotgan ekologik siyosatning asosiy maqsadi yoshlarni ekologik tarbiyasidagi asosiy omillardan hisoblanadi.

To'rtinchidan, ilm-fan, texnika va texnologiya sohalarida ro'y bergan tub o'zgarishlar bir tamondan kishilik jamiyatining ijtimoiy, iqtisodiy hamda madaniy jihatdan tezkor sur'atdagi rivojini ta'minlagan bo'lsa, ikkinchi tamondan aynan ana shu sohalarda sodir bo'lgan o'zgarishlar bir qator ekologik muammolarning yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Ekologik inqirozlar ijtimoiy-tabiiy muammolar sirasida o'zining dolzarbligi va geografik ko'lamiga ko'ra umumbashariy ahamiyat kasb etdi.

Beshinchidan, hozirgi davrning o'ziga xos xususiyatlaridan biri ekologik muammolarning globollashuvi, mintaqaviy ekologik masalalarning murakkablashganligidir. SHuning uchun ham yoshlar, shu jumladan bo'lajak pedagogik kadrlar ongida shaxs faoliyati mazmuni, uning ma'naviy-axloqiy tamoyillari, tabiatga mas'uliyatli yondoshuv, tabiiy boyliklarni saqlash, ulardan oqilona foydalanish hamda boyitishga oid tushunchalarni shakllantirish muammoning ijobiy echimini topishda bo'lajak o'qituvchilar ekologik madaniyatini shakllantirish muhim ijtimoiy-pedagogik kafolati sanaladi.

2 BOB. O'QUVCHI YOSHLARDA EKALOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI SHAKIL VA METODLARI.

2.1. O'quvchi yoshlarni ekalogik madaniyatini rivojlantirishning samarali usul va vositalari.

Insoniyat yangi axloqiy munosabatlar, yangi bilimlar, yangi mentalitet, yangi qadiryatlar tizmiga amal qilish zarur bo'lgan ostonaga qadam qo'ydik. Er yuzidagi barcha insoniyat o'z ehtiyojlarini qondirish maqsadida tabiatga tasir etib uni xar tomonlama o'zgartirib yubordi. Fan-texnika taraqqiyoti davrida insonlar bilan tabiat o'rtasidagi ziddiyatli munosabatlar yanada kuchayib ketdi odamlarni tabiat boyliklardan rejasiz xo'jasizlarcha foydalanganliklari sababli bu boyliklar tugay boshladi tabiiy xom ashyolarni qayta ishlash natijasida atrof-muxit ifloslana boshladi. Bunday xolatlar oxir oqibatda insonlar xayotiga salbiy ta'sir etmoqda. Natijada tabiat bilan insonlar o'rtasidagi tabiiy muvozanat buzildi boz ustiga tabiat o'zini-o'zi tiklay olmay, o'zini ximoyalash sog'lom, tabiiy muxitni asliga qaytarish borasida insonlar yordamiga muxtoj bo'lib qoldi. Tabiatning bunday ayanch navbatida inson faoliyati uchun zararli yangi ekalogik muamolarini yani atrof tabiiy muxitni sog'lomlashtirish va bu ishga masulyatliroq bo'lish muammolarini keltirib chiqarmoqda. Xozirgi davrida fan-texnika jadal suratlar bilan rivojlanayotgan bir paytda talim soxasida ekalogik madaniyatni qolaversa ekalogik talimni to'g'ri tashkil etish yangi pedagogik jarayonning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, ta'limning umumiy maqsadlariga muvofiq talaba yoshlarni tarbiyalashga xizmat qiladi. „Ta'lim to'g'risida“gi qonunga muvofiq ekalogik ta'lim oldiga, ekalogik kansepsiysidan kelib chiqqan xolda, ekalogik ta'lim standartini ishlab chiqish vazifasini qo'ydi. Ushbu standart ekalogik ta'lim mazmunini belgilab berdi.

Ekalogik ta'lim kansepsiyasiga muvofiq ekalogik ta'limning yo'nalishi va maqsadi yosh avlodga chuqur ekalogik talim tarbiy berish asosiy tushunchalarni ular ongiga singdirish talaba yoshlarda tabiat va jamiyatga bo'lgan ijobiy masuliyatni munosabatini shakillantirish, ularni olimlarning ekalogiya soxasidagi erishgan yutuqlariga oid o'quv matiriallari bilan tanishtirib borish orqali ekalogik etiqotni yuzaga keltirish ko'zda tutuladi.

Ekalogik ta'limning mazmuniga xos asoslarni uch o'zaro bog'langan qismlar tashkil etadi;

-Ekalogik qonunlar,nazaryalar,ilmiy faktlarni bilish „Tabiat-inson” tizimi birlida ekanligini anglash;

-Tabiatni, uning inson munosabatini aks ettiruvchi badiiy timsollarini ematsional- estetik va axloqiy idrok etish.

-Rela ijtimoiy tabiiy vaziyatlarda ekalogik muammolarni xal etish bilan bog'liq faoliyat.

Xozirgi kunda respublikamizda ekalogik tarbiyaga etibor kuchaymoqda. O'zbekiston Respublikasi Kanstitutsiyasining 11-bobi 50-moddasida „Fuqorolar atrof tabiiy muxitga extiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar” deb etirof qilinishi ekalogik tarbiyaning maqsadi, axloq qoidalariga mos keluvchi va atrof muxit xolati uchun fuqorolik masulyatini xis etuvchi va o'z burchini sitqi dildan bajarishni taminlovchi ilmiy bilimlar, ekalogoik ong, ekalogik qarash va etiqodlar majmuasini tarkib toptirishdan iboratdur. Mystaqillik tufayli barcha ko'plab soxalarda o'zgarishlar yangilanishlar yuz bermoqda, ayniqsa ekalogik vaziyatga nisbatan xam yangicha yodashish, respublika fuqorolarning manfatlari yo'lida uni yaxshilashga qaratilgan samarali chora tadbirlarni ishlab chiqish va amalgam oshirish imkoniyatlari yaratildi bu tadbirlar oldidagi masulyatini to'la anglab yetadigan manaviy barkamol insonning shakillanishiga olib keladi, shu tariqa inson faqat tabiatdan oluvchi, istemolchigina emas, balki unung g'amxo'ri,fidoiysi kabi ezguliklarni o'ziga mujassamlashtiradigan shax darajasiga ko'tariladi.Natijada yosh avlod uchun zarur sog'lom turmush tarsi yaratiladi. Jamiyat ijtimoiy va ruxiy muxitlarning shakillanishi bevosita inson faoliyati bilan bog'liq. Sog'lom ijtimoiy muxitning yaratuvchisi xam inson. Bunda ta'lim-tarbiya muassalarining ro'li kattadir.

Bunda berilayotgan bilim xozirgi davr talabiga mos ravishda javob bera oladigan bo'lishi kerak. Sh u jumladan xozirgi ta'lim tarbiyoyada pedagogic texnologiyalarning ro'li katta. Pedagogika kollej o'quvchilarida dars jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanib o'tolsa maqsadga muvofiq

bo'ladi. O'quvchi yoshlarda ta'lim tarbiya taraqqiyoti o'sib borishi natijasida bilim malaka ko'nikmalar ham o'sib rivojlanib boradi. Shu tariqa o'quvchilarda ekalogik madaniyatni shakillantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanamiz. Insoniyat tarixi kishilarning turli shakllarda darajalarda o'zlari yashab turgan tabiiy muxitga bevosita hamda bilvosita munosabatlari tarixidir. Zero kishilar tarixi rivojlanishi darajalarining mezonini, ijtimoiy iqtisodiy manfaatlar, maqsadlar asosida tabiatni o'zgartirish va o'zlashtirish usullariga mos keladi. Insonning yashab turgan tabiiy atrof muxitga bolgan munosabatlari majmuasi faqat amaliy faoliyat bo'lmasdan balki manaviy qarashlarni ham o'z ichiga oladi. Boshqacha qilib aytganda, tabiatga nisbatan amaliy va nazariy munosabat dialektik bog'lanishda, aloqadorliklaridir. Bir tomondan insonning barcha amaliy faoliyati ongli faoliyatdir. Ikkinchi tomondan, amaliy faoliyatning natijalari nazariy bilimning asosini tashkil qiladi. Shuning uchun ham ularni bir-birlaridan ajratish mumkin emas. Yosh avlodni ilim marifatli bo'lish yo'lida turlicha yo'llarni ta'lim sohasida ishlab chiqilmoqda. Shu jumladan pedagogika kollejlari o'quvchilarga ekalogik madaniyatni shakillantirishda turli xil metod va vositalardan foydalanilmoqda. Bu esa hozirgi davr talabidir. O'quvchi yoshlarda ekalogik madaniyatni shakillantirish uchun turlicha kechalar va darsdan tashqari maruzalar ham o'tkaziladi. Pedagogik kollej o'quvchilarda

Ekalogik madaniyatni shakillantirishda quyidagilarga amal qilish zarur;

1. O'quvchilarning xislatiga ta'sir qilish, ular qalbida yoshlik chog'laridanoq tabiatga muxabbat tuyg'usini uyg'otish zarur.

2. O'quvchilar ongida tabiatni muxofaza etish va u bilan oqilona o'zaro ta'sir masalalarida faol xalqiy nuqtai nazarini shakillantirish. Uni insonning axloqiy etnik saviyasi darajasi tarzida tavsirlash mumkin. Jamiyatning har-bir a'zosi, bizning hozirgi kunlarimizda ham, uning tabiiy muxit xolatiga bog'liqligi kamayishi o'rniga tobora ortib borayotganini anglash zarur.

3. Ekalogik madaniyatni yuksaltirish ekalogik ta'lim olishni uzluksiz davom ettirishni taqozo etadi.

Kasb-xunar ta'limi muassasalari bitiruvchilari mustaqil kasbiy faoliyati jarayonida ijtimoiy tabiiy va texnikaviy fanlarni xam o'rganib borishlari lozim bo'ladi. Ekalogik madaniyatni shakillantirishda pedagogika kollejlarda ekalogika yo'nalishida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar xam yordam beradi. Kasb-xunar kollejlari o'quvchilari xayotiga mustaqil qadam qo'yganlarida tabiatning tabiatning bo'ysindiruvchisiga emas, balki uning „Ximoyachisi“ ga aylanishlari kerak.

2.2. Yoshlar global ekologik madaniyati yuksalishida ma'naviy qadriyatlardan foydalanish

Ekologik tarbiyaning bosh maqsadi talaba – yoshlarda atrof – muhit va uning muammolari haqida ongli munosabatni hamda ular bo'yicha optimal echimlar topish to'g'risidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iboratdir.

Mazkur maqsadni amalga oshirish uchun bir qator vazifalarni hal qilishga to'g'ri keladi.

1. Talaba – yoshlarimizga ekologik tarbiya berishda ularning yashab turgan joyi (tabiati) va boyliklarini tejab – tergashga, ularni ongli ravishda muhofaza qilishga o'rgatish.

2. Ekologik madaniyatni shakllantirish. Bu eng avvalo oiladan boshlanmog'i lozim. Bu haqda mazkur bobning birinchi paragrafida ma'lumot keltirildi.

Talaba – yoshlardagi ekologik madaniyatni shakllantirishda quyidagi jihatlarga alohida e'tibor berilib borilmog'i lozim:

- atrofni ifloslantirish kishilarga kasalliklarini olib keluvchi manba bo'lishligiga;
- yong'in oqibatlarining tabiatga zarari va yong'in chiqmaslik chora – tadbirlarini ko'ra bilishlikka o'rgatish;
- “suvga tuflama, uni iflos qilma” degan da'vatning mazmun – mohiyatini bilishlikka;
- gullab turgan mevali daraxtning shoxini sindirmaslik, uning mevasidan insoniyat foydalanishligi hayotiy ehtiyoj ekanligi haqidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga va shu kabilarga.

3. Ekologik savodxonlikni shakllantirish. Bunda talaba – yoshlarga ta'lim – tarbiya berishda hayotiy misollardan foydalangan ma'qul.

- dam olishga chiqilganda o't – o'lanlarning payhon qilinishi va bu joylarda shisha siniqlarining qolishi jamiyat, tabiat va kishilar salomatligiga ta'siri oqibatlari haqida talaba – yoshlar ongida tasavvurlarni shakllantirish;

- daraxtlar, o'simliklar olamiga va hayvonlarga nisbatan murosasizlik bilan munosabatda bo'lish oqibatlarining tabiat va jamiyatga zararli ta'sirini talaba – yoshlar ongiga singdirish;

- zavod va fabrikalardagi zararli chiqindilarning insoniyat taraqqiyotiga ta'sirini va uning oqibatlarini talaba – yoshlar ongiga singdirishning axborot – kommunikasion texnologiyalarini yaratishga erishish;

- ekologik tarbiyani bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashdagi barcha fanlarni o'qitishda olib borishga erishish;

- auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda va ekskursiya hamda sayohatlarda ekologik tarbiyani olib borish;

- fanlarni o'qitishda talaba – yoshlarga ekologik muammolarni o'rgatish orqali ularda tabiatni muhofaza qilish, uning boyliklaridan oqilona foydalanishga oid beriladigan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish.

4. Talaba–yoshlarga ekologiya haqidagi tushunchalar va qonuniyatlar to'g'risida bilim berish. Bunda mehnat muhofazasi, tabiatni asrash, noyob jonzorlar ro'yxati, tabiat va atmosferadagi inqirozlar oldini olishga oid tushunchalar va qonuniyatlarga e'tibor beriladi.

Demak, talaba – yoshlar ekologik tarbiyasidan ko'zlangan maqsadlardan biri birinchi tamondan muqaddas Ona zaminimizni ozoda qilib saqlash bo'lsa, ikkinchi tamondan musaffo osmonimizni aslidagidek saqlashdan iborat. Bu ona diyorimizni obod etishga qo'shiladigan katta hissa bo'lib, uning yordamida talaba – yoshlarda obodonchilik va orastalik, pokizalik va tejamkorlik, xushxulqlik va xushmuomalalik kabi insoniy fazilatlar shakllanadi. Bular talaba – yoshlarda quyidagi ekologik qonuniyatlar va tushunchalarni ongli ravishda anglashni kafolatlaydi:

- tabiat haqidagi tushuncha, tabiiy muhit, tabiiy omillar va ular orasidagi bog'lanish;

- tabiat boyliklaridan tejab - tergab foydalanish va ularni muhofaza qilish;

- atrof – muhitni ifloslanishdan saqlash;

- tabiatni kelajak avlodlar uchun qanday bo'lsa, shundayligicha qoldirishga intilish va shu kabilar.

Uzoq tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, O'rta Osiyo xalqlari, jumladan o'zbeklar ham jahondagi eng qadimiy xalqlardan hisoblanadi va ular jahon ilm – faniga, ma'naviy – ma'rifiy taraqqiyotiga katta hissa qo'shganligining guvohi bo'lamiz. Ota – bobolarimizning bu boradagi qoldirgan boy ma'naviy merosi, milliy merosimizni chuqur, har taraflama o'rganishimizga va u haqda xolisona fikr bildirishga hamda O'zbekiston mustaqilligiga erishuvida buyuk ma'naviy ozuqa bo'ldi yoki ota – bobolarimiz qoldirgan milliy qadriyatlarimizni tiklash va ularni targ'ib qilishga keng imkoniyatlar yaratildi.

“Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng, ekologik tarbiyada xalq pedagogikasidan foydalanishga katta e'tibor berib kelinmoqda. Atrof – muhitni muhofaza etish, moddiy boyliklardan oqilona foydalanishga oid tarbiyani milliy qadriyatlar va an'analar, sharqona urf – odatlar orqali berish ehtiyoji paydo bo'ldi.

O'qituvchining bolalarga ekologik ta'lim va tarbiya berishda xalqimizning o'ziga xos milliy tarbiyasidan o'rinli foydalanishi yaxshi samara beradi. Milliy tarbiyamizda to'rt narsa, er, suv, tuproq, havo muqaddas hisoblangan. Xalqimiz juda qadim zamonlardan suvga e'tiqod qo'yib, yozning eng jazirama kunlarida “Suv sayli” o'tkazgan. Ota – bobolarimiz “Suv tabiat in'omi, hayot manbai”, deb bejiz aytishmagan. Har tomchi suvni gavhardek qadrlab, bog' – rog'lar yaratishgan. Biz esa suvdan xo'jasizlarcha foydalanishimiz natijasida Orol muammosining tug'ilishiga sababchi bo'ldik. Sirdaryo va Amudaryoning belgilangan erga to'la etib bormasligi natijasida bugun O'rta Osiyo uchun ahamiyatli bo'lgan Orolning butunlay yo'qolish xavfi bo'ldi”.⁹

Demak, talaba – yoshlarga ekologik tarbiya berishda milliy qadriyatlar, urf – odatlar, an'analar, marosimlar, nodir qo'lyozmalar va davlat arboblarning ushbu sohaga oid faoliyatlari mustahkam didaktik asos bo'lib, bular orqali ularni atrof –

⁹ Ziyomuhhammadov B. Pedagogika. Toshkent: Turon – Iqbol, 2006, - B. 112.

muhitni toza saqlashga, ozodalikka, pokizalikka va eng asosiy sog'lom turmush tarzi muhitini tashkil eta olishlikka o'rgatiladi.

Jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan taraqqiyoti darajasi undagi xalq xo'jaligining turli jabhalariga ta'sir etadi. Bu borada o'ziga xos global va mintaqaviy ekologik muammolar ham yuzaga kelaveradi. Bunda global muammolarga Orol fojiasi, Chernobil halokati, Xarosima va Nagasaki shaharlardagi bombo portlashlar hamda shu kabilar misol bo'la olsa, mintaqaviy muammolarga zavod va fabrikalardan chiqadigan zararli chiqindilar yoki ma'lum hududdagi tuproq erroziyasi, ba'zi kasalliklarning ko'payishi va shu kabilarni misol qilib olish mumkin.

SHu sababli ekologik tarbiya yo'nalishlari ham turli xil bo'ladi. Quyida ularning ba'zilar to'g'risidagi ma'lumotlarni keltiramiz:

1. Talaba – yoshlarni yashab turgan joyidagi tabiatimiz boyliklarini tejab – tergashga, uni muhofaza qilishga o'rgatish.
2. Talaba – yoshlarni o'z o'quv muassasalarini va uning tevarak – atroflarini ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirish, mevali va manzarali daraxtlar ekishga o'rgatish.
3. Talaba – yoshlarda xiyobonlarni, suv havzalarini ozoda saqlash ko'nikmalarini shakllantirish.
4. Ekologik dunyoqarashni yuksaltirish.
5. Ekologik madaniyatni shakllantirish.
6. Ekologik savodxonlikni yuksaltirish.
7. Talaba – yoshlar ongida atrof – muhit va uning shaxs ma'naviy dunyosiga ta'siri haqidagi tasavvurlarni shakllantirish.
8. Talaba – yoshlar ongida tabiat va uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni haqidagi tasavvurlarni paydo qilish.
9. Talaba – yoshlarga ekologik tarbiya berishda o'quv muassasalari va oila o'rtasidagi umumiylik va xususiylik.
10. Talaba – yoshlar ongida atrof – muhit muhofazasida bolalarning vazifasi haqida tasavvur hosil qilish.

11. Talaba – yoshlar ongida tabiatni muhofaza qilishda ota – ona ibrat – namunasi haqidagi tasavvurlarni hosil qilish.

12. Talaba – yoshlarni oiladagi, o'quv muassasasidagi o'simliklar va hayvonot dunyosini e'zozlashga o'rgatish, jonivor va qushlarni parvarish qilishdagi bilim va ko'nikmani yuksaltirish.

13. Talaba – yoshlarga ekologik tarbiya berishda milliy an'ana va urf – odatlarni tiklashga e'tiborni qaratish.

14. Talaba – yoshlarga ekologik tarbiya berishda to'garaklardan foydalanish va ularda “Tabiat va inson”, “Ekologiya va inson”, “Orol madad so'raydi”, “Tabiatni e'zozlaylik”, “Suvni muqaddas deb bilaylik” va shu kabi mavzularda davra suhbatlari uyushtirish.

Ushbu yo'nalishlar bo'yicha ish olib borish orqali ota – bobolarimizning azal – azaldan tabiatga yuksak mehr va ehtirom ko'rsatishganligini talaba – yoshlar ongiga singdirish mumkin.

Talaba – yoshlarning ekologik savodxonligini oshirishda xalqimizning tabiatga munosabati: urug' qadash, qovun sayli, suv sayli, uzum sayli, hosil bayrami, Navro'z bayrami, xirmon to'yi, hovli to'yi va shu kabilarning ahamiyati katta.

Ta'kidlash lozimki, ekologik ta'lim umumiy ta'limning tarkibiy qismi bo'lib, uzluksiz xarakterga ega. Ekologiyaga oid materiallar har bir predmet, fan tarkibida, ko'p vaqt talab etilmagan holda o'quvchilarga o'rgatilishi zarur.

Talabalar va o'quvchilarga beriladigan ekologik ta'limni takomillashtirmasdan turib, uning boshqa muammolarini hal etib bo'lmaydi. SHu sababdan ham ekologik ta'lim-tarbiyaga e'tibor berish pedagogika fanining eng muhim ilmiy muammolaridan biri hisoblanadi.

Ushbu ta'lim jarayonining natijasida talabalar ekologiyaga oid tushunchalar tizimiga ega bo'lishlari zarur. Talabalar ijtimoiy hayotda ishtirok etadi, ular atrof-muhitni kuzatayotib, ijtimoiy hodisalarni ko'rib shubhasiz ekologik tanglik holatlarni uchratadilar. SHu sababdan talabalarga integrasiyalashgan ekologik

ta'lim-tarbiya berish muhim pedagogik masaladir. Talabalarga beriladigan ekologik bilimlar mazmunini ilmiy-metodik jihatdan tanlash, o'rganish ketma-ketligini aniqlash, o'qitishning yangi forma va metodlarini ishlab chiqish, pedagogik tajribada sinab olingan natijani tahlil qilib, amaliyotga tadbiq etish muhim ilmiy pedagogik masalalar sirasidan hisoblanadi.

Inson tanasining sog'ligini ta'minlash ham ijtimoiy ekologik muammo echimlaridan biridir. SHuning uchun talabalarni tabiat va inson munosabatlarining uyg'unligi ta'minlangan tushunchalar asosida salomatlik qoidalariga o'rgatish ta'limning ajralmas qismidir. Talabalar bakalavriat va magistraturada o'qish jarayonida fanlardan integrasiyalashgan bilimlar majmuasiga ega bo'lishlari orqali badan tarbiya, hozirgi ekologik vaziyatga moslashuv to'g'risida ham ma'lumotlarga ega bo'ladi. Ta'lim tarbiyaning yana bir muhim tamoni talabalar zamonaviy bilimlar orqali globollashuv davrida uchrayotgan, jahondagi bir qator mamlakatlarga tarqalgan kasalliklar haqida ham ma'lumotga egadir. Bunday holat ekologiyaning transchegaraviy muammolarini chuqur tushuntirish lozimligidan darak beradi. SHunday sharoitda talabalar, bo'lajak pedagoglar e'tiborini ekologiyaning umubashariy holatlariga e'tibor qilishga undash amaliy ahamiyat kasb etadi. SHuningdek bo'lajak o'qituvchilarning ekologik tanglik mavjud bo'lgan mintaqalarda ishlash, tarbiyaviy jarayonni olib borish yoki doimiy yashashlari davrida ekologik holatning inson salomatligiga ta'siri haqida o'quvchilarga tushunchalar berishlari, sog'liqni saqlash xodimlari bilan hamkorlikda ekotadbirlar o'tkazish ishida faol ishtiroklari maqsadga muvofiq.

Talabalarga ayniqsa, darsdan tashqari tadbirlarda milliy qadriyatlar va ekologik tushunchalar uyg'unligini ta'minlashga e'tibor asosida tarbiyalash integrativ ekologik madaniyat shakllanishidagi muhim omillardan biridir. Bunday ekologik xarakterga ega bo'lgan tadbirlar tarkibiga muntazm badantarbiya, kundalik jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bilan shug'ullanish, yurtimizdagi rekreasiya obektlari imkoniyatlaridan samarali foydalanish kiradi.

Ta'kidlash lozimki, vatandoshlarimiz azaldan milliy sport turlari, tabiat unsurlaridan salomatlikni tiklashda unimli foydalanishni juda yaxshi bilishgan.

Mamlakatimiz xududida joylashgan 1448ta buloq suvlaridan ichimlik suvi sifatida foydalanishning inson salomatligi uchun qanday ahamiyatini doimiy suratda yoshlarimizga tushuntirish muhim amaliy ahamiyatga egadir. SHuningdek O'zbekistonliklarga xos odatlardan biri, chordona qurib o'tirishdir. Nega odamlar oyoqlarini bukib, chordona qurib o'tiradilar? Bu zaruratmi yoki odatmi? Bu odat tusiga aylangan zarurat. Kishi 45-50 yoshga borganda, ayniqsa 60-70 yoshlarida oyoq og'riq kasaliga, ya'ni poliartrit kasaliga muhtalo bo'ladi. Buning sababi oyoq tomirida va bo'g'imlarida tuz to'plana boradi, shamollaydi. Agar kishi har kuni ertalab va kechqurin 30-40 marta o'tirib tursa va oyog'ini 5-2 soat bukib o'tirsa, bu kasallikdan forig' bo'lib ketishi mumkin (bod kasali bundan mustasno). Chordona o'tirgan keksalarimizning oyog'im og'riydi, deb nolimasligining sabablaridan biri shundan. Bunday imkoniyatlar halqimiz

qadriyatlari tarixining oltin sahifalarida juda ko'plab uchraydi.

SHunday ekan ekologik tarbiya jarayonida va talabalar integrasiyalashgan ekologik madaniyatni shakllantirishda milliy qadriyatlarimiz imkoniyatlaridan foydalanish lozim.

2.3. O'quvchilarni ekalogik madaniyatini shakillantirishning natijalari.

Tatqiqot o'tkazish joyi Jizzax shaxar 2-Pedago'gika kollejida o'tkazildi.

O'quvchilarni ekalogik madaniyatini shakillantirishni aniqlash uchun turli xil so'raevnoma va aniqlovchi testlar o'tkazdik u 3 bosqichda olib borildi.

1-bosqich; Aniqlovchi tajriba u ikki yo'nalishda olib borildi.

1.Sharq mutafakkurlarining ekalogiyaga qo'shgan xissalari xaqida o'rganildi

2.Amaliyotni o'rganish.

2.O'quvchilarni „Ekalogik madaniyat”ni aniqlash. Ko'llej o'quvchilarini ish faoliyatlarini o'rganish ularni o'quv va kundalik ish rejalarini madaniy-marifiy ish rejalarini o'rgandik taxlil qildik.Biz „Tabiat bilan tanishtirishi uslubi va ekalogik ta'lim” dasturini o'rgandik. Dasturda bu fan 150 soat berilgan, shulardan 68 soat nazariy va 89 soat amaliy. Bu fan ikkinchi va uchunchi bosqichlarda o'qitiladi.¹⁰

2 bosqich; Kollej o'uvchilarida ekalogik madaniyatni tarbiyalash bo'yicha shakillantiruvchi tajriba;

Bu bosqichda maxsus ishlab chiqarilgan metodika asosida suxbatlar, muammoli mavzular va pedagogik o'yinlar o'tkazildi.

3. bosqich; Nazorat qilish bosqichi.

Nazorat bosqichida kollej o'quvchilari bilan ikkinchi marotaba test o'tkazildi.O'quvchilarni ekalogik madaniyat xaqidagi bilim darajalari bir-biriga solishtirib zaruriy xulosalar va metogik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot materyallari.

1. So'rovnoma, maqsad; O'quvchilarni ekalogik madaniyati xaqida tushunchalarini aniqlash.
2. Muammoli mavzuda maruza o'tkazish. Maqsad; O'quvchilarni ekalogik madaniyati xaqida bilimlarini chuqurlashtirish.
3. Pedagogik o'yin o'tkazish.
4. Ekalogiya bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash maqsadida tast o'tkazish.

So'rovnoma.1

1. „Ekalogiya’’so'zining manosi?
2. Ekalogik muammolarning xillari?
3. O'zbekistondagi eng muxum ekalogik muammo nimaq?
4. Ekalogiya faniga xissa qo'shgan O'rta osiyo allomalarini aniqlaymiz?
5. „Ekalogik madaniyat’’ deganda nimani tushunasiz?

O'quvchilarni ekalogiya bo'yicha bilim darajalari quyidagi jadvalda aks etgan.

I-daraja 3ta

II-daraja 8ta

III-daraja 5ta

I-Daraja; Bu darajadagi O'quvchilar ekalogiya so'zining manosini ekalogiya muammolarini atrof muxitni muxofaza qilish zarurligini ekalogiya manosini nima ekanligini biladilar

II.Daraja; O'quvchilar yuqoridagilarni ng o'rta darajada bilimga egalar.

III.Daraja; O'quvchilar ekalogik talim xaqida umuman bilimga ega emaslar.

II-Bosqich; Bu bosqichda o'quvchilarni bilimlarini ekalogik madaniyatlarini shakillantirish uchun muammoli mavzuda maruza o'tdim.

Bu bosqichda o'quvchilarni tabiatga bo'lgan estetik munosabatlari rivojlandi, tabiat boyliklaridan to'g'ri foydalana olishga ularni qadirlashga o'rgandilar.

„Tabiat-inson jamiyatga” bir-biriga chambarchas bog'liqligi shu orqali inson voyaga yetib komil inson bo'lishi xaqida va ekalogik madaniyat xaqida bilimga ega bo'ladilar.

III-Bosqich. Nazorat qilish bosqichi.

Bu bosqichda o'quvchilarni bilmini tekshirish uchun ikkinchi marotaba test o'tkazildi.

Nazorat uchun test topshiriq.

1. Ekalogiya qanday fanlar qatoriga kiradi.
 - a) Tirik arganizimlar tizimi va ularning atrof muxit bilan o'zaro aloqasini o'rganadi.
 - b) Ijtimoiy fanlar qatoriga.
 - v) Bialagik fanlar qatoriga.
2. Ekalogik muammolarning turlari?
 - a) Maxalliy, glabal
 - b) Umumbashariy, mintaqaviy
 - v) Barchasi
3. Ekalogiyada eng ko'p tarqalgan uslub;
 - a) Modellashtirish
 - b) Tajriba
 - v) Tasvirlash
4. O'zbekistonda qaysi ekalogik muammoni umumbashariy deb qarash mumkin?

a)Orol va orolbo'yi

b)Sug'oriladigan yerlar

v)O'simlik va xayvonat dunyosini saqlash

5. Ekalogoya faniga xissa qo'shgan o'rta osiyo olimlari.

a)Al-Xorazmiy,Jayxoni

b)Beruniy,Bobur,Ibn Sino

v)Farg'onoy Maxmud ibn Vali

Jadvallar ishlash kerak

Jadval.4

№	O'quvchilarning F.I.	Savollar					Bilan darajasi
		I	II	III	IV	V	
1	O.Nargiza	+	-	+	-	-	II
2	A.Xilola	-	-	+	?	-	III
3	B.Sevara	+	+	+	+	-	II
4	Q.Ozoda	-	-	+	-	-	II
5	E.Shaxlo	-	-	-	?	-	III
6	Q.Shaxnoza	+	-	+	-	-	II
7	M.Masura	+	-	+	+	+	II
8	N.Gulnora	-	-	-	-	-	III
9	Yu.Sharifa	-	-	+	-	+	II
10	B.Gulsanam	-	-	+	+	+	II

11	X.Dilfuza	?	-	-	-	-	III
12	N.Gulchexra	-	-	-	-	-	III
13	D.Dilbar	-	+	+	-	-	II
14	M.Lola	?	-	+	+	-	II
15	E.Saida	-	+	+	-	-	II
16	Q.Maxbuba	+	+	+	+	-	II

O'quvchilarni shakillantiruvchi tajribacha va tajribadan keying bilim darajalarini solishtiruvch jadval

O'quvchilarni so'rovnoma bergan javoblarini taxlil qilish shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarda ekalogik bilimlar chuqurlashgan va kengaygan, ular ekalogik madaniyat nima ekanini biladilar va bu bilimlarni amaliy jixatdan qo'llay biladilar.¹¹

Tajribalar asosida quydagilarni xulosa qilish mumkin.

- Oquvchilarda ekalogik madaniyatni tarbiyalash bu murakkab jarayondir.
- O'quvchilarda ekalogik madaniyatni tarbiyalash uchun o'qituvchi-pedagoglarni o'zlarida ekalogik bilim va ekalogik madaniyat shakillangan bo'lishi shart va zarur.
- O'quvchilarni ekalogik madaniyatini tarbiyalashyda maxsus ishlab chiqarilgan metodika asosida ish olib boorish zarur.
- Ekalogik madaniyatni tarbiyalashda suxbatdan, testlardan, baxs-munozaralardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

¹¹ To'xtayev.A, Xamidov.S,,,Ekalogiya asoslari va tabiatni muxofaza qilish'',Toshkent''1994-yil.

- O'quvchilarda tarbiyalangan ekologik madaniyatni amaliy jixatdan mustaxkamlash uchun pedagogik o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

IKKINCHI BOBGA OID XULOSALAR

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini shakllantirish sharoitida yoshlar ekologik madaniyatini shakllantirish muhim nazariy va amaliy ahamiyatga molik ilmiy pedagogik muammolar turkumiga kiradi.

Birinchidan, yoshlar jamiyatimiz ijtimoiy tizimida muhim o'rin egallaydi. Yoshlar global ekologik madaniyatining uyg'unlashuvi bevosita atrof - muhitni asrash, hududlardagi mavjud ekologik masalalar echimida maktab o'quvchilarining bevosita ishtirokiga ham bog'liqdir. Masalaning muhimligi shundan iboratki maktab o'quvchilari o'zlari yashayotgan hududlarda atrof - muhitni asrash, tabiat inomlaridan unumli foydalanishni boshlang'ich sinflarda o'tiladigan fanlar yordamida chuqur tushunchalarga ega bo'ladilar. SHu bilan birgalikda ta'kidlash lozimki, o'quvchilarda ekologik madaniyatning shakllanishida oilaning o'rni muhimdir. O'quvchilar ota - onasi, katta yoshdagi oila a'zolari yordamida tabiatga ijobiy munosabatda bo'lish, uning in'omlaridan unumli foydalanish lozimligini o'rganadilar.

Ikkinchidan, tabiat, fasllar almashuvi, atrof - muhitdagi o'zgarishlar muntazamligi, bioxilmaxillikning almashib turishi, erning inson hayotidagi ahamiyati, atmosfera havosining inson faoliyatidagi o'rni va boshqa ekologik masalalar, ularning mohiyati, vujudga kelish, rivojlanishi masalalari haqidagi tushunchalar o'quvchilarga oilada tushuntiriladi.

Uchinchidan, oila a'zolari tamonidan dastlab o'quvchiga suvdan foydalanish madaniyati singdiriladi. Suvni asrash, uning hayotbaxsh imkoniyatlari haqidagi ilk ma'lumotni o'quvchi o'z ota - onasidan oladi. Oilada o'quvchilar ekologik madaniyatining shakllanishida oila a'zolari ishtirokida halq bayramlariga tayyorgarlik ko'rish, ularni o'tkazish bilan bog'liq bo'lgan tadbirlar ham muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. SHu jumladan "Navro'z", "Mustaqillik kuni" kabi

umumxalq bayramlariga tayyorgarlik jarayonida o'tkaziladigan tadbirlar majmuiga kiruvchi obodonlantirish, ko'kalamzorlashtirish ishlari ko'lamida o'quvchilar oila a'zolari bilan birgalikda muntazam ishtirok etadi.

To'rtinchidan, xalqimizning udumlari tarkibida to'ylar muhim o'rin egallaydi. Oilada o'tkaziladiga to'y tomoshalar, tug'ilgan kun va boshqa oilaviy bayramlar arafasida turar joylar tartibga keltiriladi, dasturxon bezatilib tabiat in'omlari bilan to'ldiriladi. Tantana o'tkaziladigan joylar gullar bilan bezatiladi va bu jarayonlarda o'quvchilar oila a'zosi sifatida qatnashadi. Bunday holat o'quvchilarda ekologik madaniyatning shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Beshinchidan, oilada o'quvchilarda ekologik madaniyatning shakllanishida televidenie orqali ko'rsatilayotgan tasvirlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Teleko'rsatuvlar orqali o'quvchilar mamlakatimiz hududida sodir bo'layotgan ekologik qiyinchiliklar yoki ularni bartaraf etish bo'yicha olib borilayotgan amaliy ishlarnining mazmuni bilan tanishmoqdalar. Oiladagi televidenie ko'rsatuvlari tufayli bolalar mamlakatimizning betakror tabiati, tabiiy resurslarining umumiy holati, hayvonat va o'simlik dunyosi haqidagi ma'lumotlar bilan tanishishadi.

XULOSA.

Milliy istiqlol mafkurasi va manaviyatimiz, milliy mafkuramizni yuksatirish shu kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib, uni yoshlar qalbi va ongiga singdirish, ta'lim tarbiyaning turli shakllari orqali amalga oshiriladi. Avvalo „Ta'lim to'g'risida“gi qonun va „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“da komil insonni shakllantirish dolzarb masala qilib qo'yildi. Bu masalani hal qilish ayniqsa ta'lim jarayonini tarbiyaviy tomonlarga ayniqsa vatanparvarlik, insonparvarlik, axloqiy, xuquqiy, estetik xolda ekalogik madaniyat tarbiyasiga etibor kuchayib bormoqda.

Ekalogik madaniyatni talaba yoshlarga singdirishda ta'lim tizimi barcha oila, maktab va keng jamoatchilik xam muxim sanaladi. Demak komil inson tarbiyasini uzoq vaqt davom etdigan murakkab jarayon talaba – yoshlarda tabiatga borliq va ona zaminga nisbatan mexir muxabbat va g'amxorlik xislarini uyg'otish, ularga ekalogik madaniyat tushunchasini singdirish muxim sanaladi. Ekalogik madaniyatni tarkib top[dirishda qadriyatlar xam muxim omil bo'lib xizmat qiladi.

U inson va biosfera munosabatlarini tartibga soluvchi vosita ekanligi aniqlandi. Qadriyatlar to'la manoda rivoj topib, ma'lum darajada unga tayangan xolda ekalogik madaniyat tushunchasi sayqal topib boradi. Ekalogik madaniyatni tarbiya axloqiy tarbiyaning ajralmas qismi xamdir. Talaba yoshlarda ekalogik ong va mafkurani, ekalogik dunyoqarashni xosil qilish tabiatni dialektik tushunishga yordam beradi. Bizningch ekalogik muammolarni yechimini yechishda yoxud bu vazifani bajarish birinchidan; moddiy ishlab chiqarishning texnik va texnologik jarayonlarini ekalogik talablar asosida tashkil etish'

Ikkinchidan; Axolining ekalogik faolligini va masulyatini oshirishning xuquqiy asosini mustaxkamlash;

uchunchidan; ekalogik monitoring soxasida davlat va nodavlat tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish xamda ekalogik ong va madaniyatning rivojlanish darajasiga bog'liq. Anashu jixatdan qaraganda ekalogik muammoni

bartaraf qilishda talaba yoshlarni ekalogik madaniyati, ongini rivojlantirish eng samarali usullardan biridir.

Xulosa qilib aytganda yoshlarda ekalogik madaniyatni shakillantirishda xususan ta'lim tarbiyaning qirralardan jumladan, ekalogik talim tarbiya, ekalogik ong, ekalogik qadiryatlar, ekalogik madaniyat kabi ko'rinishlardan samarali foydalanish amaliyotda yoshlarning faolligiga, siyosiy yetukligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, siyosiy iqtisodiy, ijtimoiy va talim islohatlarining muvoffaqiyatli bajarilishini taminlaydi. Shu o'rainda atoqli yozuvchi Chingiz Aytmatovning „Manasning qanotli tulporida“ nomli maqolasidan quydagi satirlarni keltirib o'tishni lozim topdik.

„Agar inson bolalik chog'laridanoq, o'z tarbiyasining ilk bosqichlardan boshlab tabiat bilan oshno tutunsa, men ishonch va umid bilan ayta olamanki u yoshi ulg'ayib, faol mexnat quchog'iga kirgan paytlarida xam befarq vakilga aylana olmaydi, uning tabiat muxofazasi xaqida, tabiatga oqilona munosabatda bo'lish borasida targ'ibot tashviquotning sira keragi bo'lmaydi, uning o'zi bu ishga manaviy jixatdan tayyor bo'ladi. Tabatni asrab avaylash va sevishga o'rganish mening nazarimda, yosh ishchi avlodning tarbiyalash masalasinung en insonparvar jixatlaridan biridir“

TAKLIFLAR

Birinchidan global ekologik holatlarning oldini olish uchun nazorat xizmatlarini takomillashtirishni va atrof-muhitni transchegara ifloslanishlaridan respublika hududlarini himoya qilish, tabiat obektlari zaxarlanishi, shu jumladan zaharli radioaktiv moddalar va ionlashtiruvchi nur tabiiy manbalari tarqalishi, infeksiya va boshqa o'ta xavfli kasalliklar tarqalishi, ekologik zararli texnologiyalar va mahsulotlarni olib kirishdan himoyalash bo'yicha birlamchi kompleks choralar ko'rish lozim.

Ikkinchidan, ekologik ofatlar. Favqulodda falokatlar, vaziyatlar va avariya oldini olish hamda oqibatlarini bartaraf etishni takomillashtirish zarur. Tabiiy va texnogen xususiyatdagi favqulotda vaziyat sharoitlarida tez harakat qilish tizimini takomillashtirish, avariya-qutqaruv xizmatlarini, zamonaviy moddiy-texnik vositalar bilan ta'minlash zarur. Tez harakat qilish tizimi O'zbekiston Respublikasi FVV (Favqulodda vaziyatlar vazirligi) doirasidagi monitoring idora tizimlari bilan yaqin axborot aloqalariga tayanishi (avtomatlashtirilgan axborot-boshqaruv tizimini yaratish, transchegara xavfi va kelib chiqishini hisobga olish bilan O'zbekiston Respublikasi hududida mumkin bo'lgan ekologik falokatlar xarita istiqbollari ishlab chiqish) va me'yoriy- huquqiy baza bilan mustahkamlanishi kerak.

Uchinchidan, O'rta Osiyo mintaqaviy ekologik xavfsizlik tizimini shakllantirish dardkor. O'rta Osiyo mintaqaviy xavfsizlik tizimi birinchi navbatda tabiatdan foydalanish, bioxilma-xillikni saqlash, atrof - muhit va axoli salomatligini muhofaza qilish sohasi mintaqaviy hayotiy muhim manfaatlarini, ustunliklari va integrasiya strategiyasini aniqlash asosida global-mintaqaviy ekologik xavflarni oldini olish va hal etish vazifasini bajarishi kerak. Buning uchun ekologik xavfsizlik sohasida O'rta Osiyo mamlakatlari hamkorlikdagi harakatlari jarayonini aniqlashtirish lozim. Ekologik xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi harakatlar milliy resurslarini muvofiqlashtirish, transchegara ekologik muammo kelib chiqishi va xavfini aniqlash, turlarini ajratish imkonini beruvchi yagona axborot-tahliliy tarmog'ini yaratish, ularni uzluksiz monitoringini amalga oshirib borish zarur.

To'rtinchidan, aholining ekologik ta'lim-tarbiya va madaniyat tizimini rivojlantirish va takomillashtirish talab etiladi. Jamiyatning ekologik madaniyatini oshirish, mutaxassislarni professional tayyorlash maqsadlarida, ekologik kompleks davlat dasturi asosida, umumiy kompleks va uzluksiz ekologik ta'lim-tarbiya tizimi o'rnatiladi. Ommaviy axborot vositalari shu ishda katta ahamiyatga egadir.

Beshinchidan, ekologik muammolarni hal etishda jahon hamjamiyati bilan hamkorlikni chuqurlashtirish ijobiy natijalar beradi.

Ushbu yo'nalishning maqsadi O'zbekiston Respublikasi ekologik xavfsizligiga ichki va transchegara xavflarni aniqlash, ularni murakkablik hamda dolzarbligi darajasi bo'yicha ajratish, samarali amal qilib kelinayotgan hamda mumkin bo'lgan xalqaro tashabbuslar, dasturlar va loyihalarni inventarizasiya qilish va baholashni o'tkazish yo'li bilan "O'zbekiston - jahon hamjamiyati" o'zaro aloqalari samarasini oshirish hisoblanadi. Ekologik xavfsizlik bo'yicha xalqaro hamkorlikning asosiy yo'nalishlari, iqlim o'zgarishining oldini olish, Orol va Orol bo'yi muammosini hal qilish, landshaftlar cho'lga aylanishi, tabiiy va texnogen xususiyatlarining buzilishi, hududlarni transchegara ifloslanishini oldini olish bo'yicha choralar ishlab chiqish, suv resurslaridan mintaqaviy foydalanish, infeksiya va boshqa o'ta xavfli kasalliklar tarqalishi masalalarini hal etish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. I.A.Karimov., „O'zbekiston kelajagi buyuk davlat'' Toshkent, O'zbekiston 1992-yil
2. I.A.Karimov. „Bizdan ozod va obod vatan qolsin'' Toshkent. 1994-yil
3. I.A.Karimov. „O'zbekistonning o'z istiqlool va tarraqiyot yo'li'' O'zbekiston 1994-yil
4. I.A.Karimov., Yuksak manaviyat yengilmas kuch'' Toshkent. Manaviyat. 2008-yil.
5. O'zbekiston Respublikasining „Ta'lim to'g'risida'' giqonuni. Toshkent, „Sharq'' 2001
6. „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi'' Toshkent. O'zbekiston. 1997-yil
7. Ziyomuxammadov.B. Abdullayev.Sh., „Ilg'or pedagogic texnologiya'' nazariya va amaliyoti „Manaviyat asoslari'' darsi asosida ishlangan uslubiy qo'llanma. Toshkent. 2001-yil
8. Farobiy „Fizil odamlar shaxri'' Toshkent. 1991-yil.
9. At-termiziy., „Xadislar'' „Sharq yulduzi'' 1990-yil.
10. Imom Islom Al-Buxoriy., „Al-adab al-mufrat'' (Odob durdonalari) Toshkent. 1991-yil.
11. Xoshimov.Q Safo Ochil. „O'zbekiston pedagogikasi antalogiyasi'' Toshkent „O'quvchi'' 1995-yil.
12. „Shu aziz vatan barchamizniki'' Axmad Xo'ja „Toshkent'' 1995-yil.
13. Xosilov va boshqalar., „Vatan va millat muqaddasdir'' Toshkent, „O'quvchi'' 1996-yil.
14. Musurmonova.O., „O'quvchilar manaviy madaniyatini shakillantirish'' Toshkent 1993-yil.

- 15.Nigmatov.,„Ekalogiya nima’’2002-yil.
- 16.To’xtayev.X. „Ekalo’giya’’ Toshkent „O’qtuvchi’2001-yil.
- 17.Mirzacomil Ismoiliiy. „Inson odobi’’ Toshkent 1989-yil.
- 18.Kaykovus „Qobusnoma’’Toshkeny „O’qtuvchi’’1986-yil.
- 19.To’xtayev.A.Xamidov.A. „Ekalogiya asoslari va tabiatni muxofaza qilish’’Toshkent 1994-yil.
- 20.,„Kasb xunar kollejlari uchun tajribaviy dastur’’ Toshkent 1999-yil.
- 21.Turdiqulov.E.O. Musayeva.M. „Tomchi suvda xayot jilosi’’Toshkent 2001-yil.
- 22.Ibodulla Xolliyev. Abduvaxobov.I.,„Ekalogoya’’ oquv qo’llanma „Talqin’’2004-yil
- 23.Ziyomuxamedov Bo’ri. „Ekalogiya va ma’naviyat’’ o’quv qo’llanma 1997-yil.
- 24.Abdirqulov.Q.I. „Ijtimoiy ekalogiya’’ o’quv qo’llanma 2004-yil.
- 25.G’ulomov.G.N. „Inson va tabiat’’ „O’qtuvchi’’1990-yil.
- 26.,„Maktabgacha tarbiya pedago’gikasi’’ F.Yusupov.

ILOVALAR

Ilova- 1

Berilgan so'rovnomalar asosida talaba-yoshlarning ekologik bilim va malakalar tushunchasi o'rganildi. Olingan tadqiqotlar natijasida quyidagi holat aniqlandi.

№	O'quvchilarning F.I.	Savollar					Bilan darajasi
		I	II	III	IV	V	
1	O.Nargiza	+	-	+	-	-	II
2	A.Xilola	-	-	+	?	-	III
3	B.Sevara	+	+	+	+	-	II
4	Q.Ozoda	-	-	+	-	-	II
5	E.Shaxlo	-	-	-	?	-	III
6	Q.Shaxnoza	+	-	+	-	-	II
7	M.Masura	+	-	+	+	+	II
8	N.Gulnora	-	-	-	-	-	III
9	Yu.Sharifa	-	-	+	-	+	II
10	B.Gulsanam	-	-	+	+	+	II
11	X.Dilfuza	?	-	-	-	-	III
12	N.Gulchexra	-	-	-	-	-	III
13	D.Dilbar	-	+	+	-	-	II
14	M.Lola	?	-	+	+	-	II
15	E.Saida	-	+	+	-	-	II

16	Q.Maxbuba	+	+	+	+	-	II
----	-----------	---	---	---	---	---	----

“+” To’liq javob

“-”Javob to’liq emas

“?”javob yo’q

Ilova - 2

Olingan natijalar shuni ko’rsatadiki, haqiqatdan ham talabalarni ekalogik madaniyatini shakllantirishning tarbiyaviy ahamiyati yuqori ekanligi aniqlandi bu esa ta’lim samaradorligini oshirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Jadval №2

O’quvchilar soni	Ekalogiya bo’yicha bilim darajasi		
16 ta	I	II	III
	18,7 %	43,7%	37,6%

Ilova №1

Talabalarni ekologik madaniyatini oshirishda foydalanilgan metodlar.

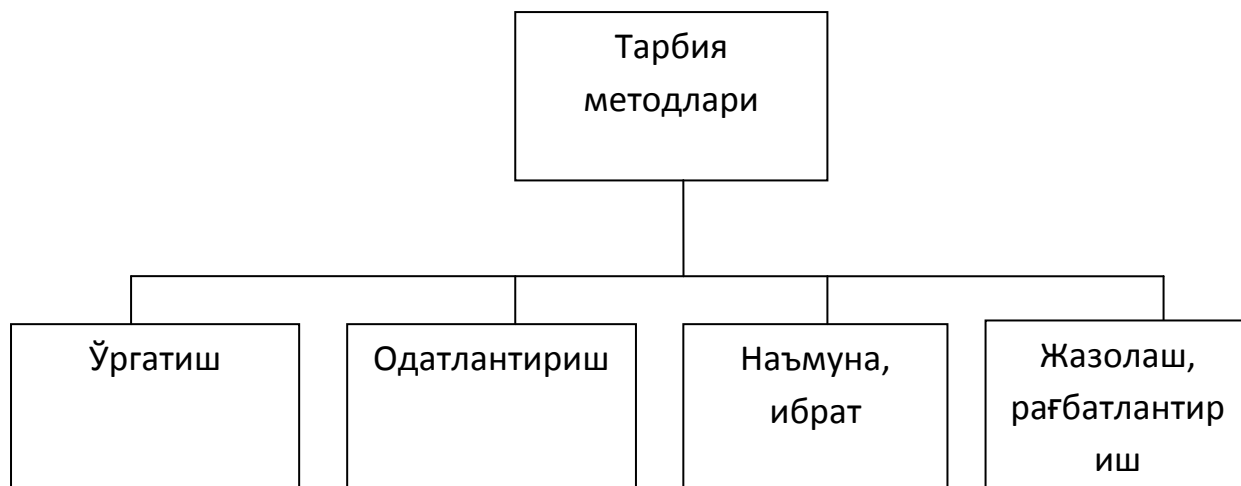
suhbat
munozara
Bahs-munozara
Innovasion texnologiya
Anketa so'rovnoma
Test
trening
Savol-javob
An'anaviy ta'lim
Noanaviy ta'lim

Talabalarni ekologik madaniyati shakllantirishning innovasion usullari

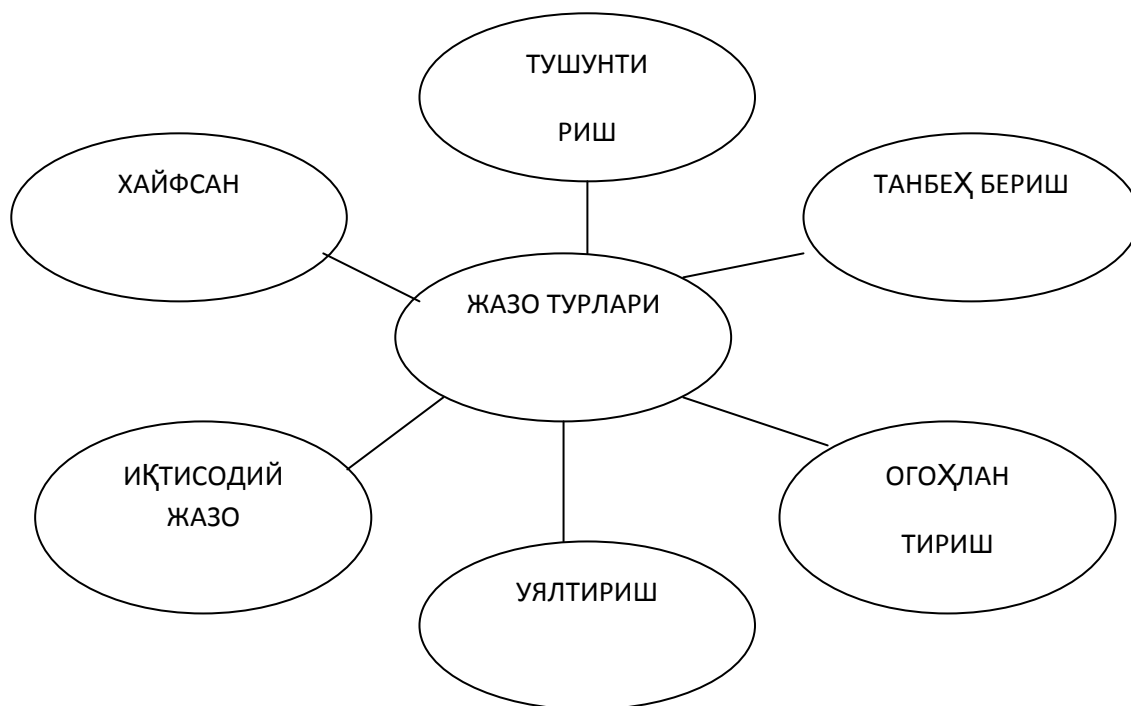

Ilova №3

Talabalarni ekologik madaniyatini shakllantirishda qo'llaniladigan samarali
metodlar

Talabalarning ekalogik madaniyatini shakllantirishda jazo metodlaridan foydalanishni ahamiyati alohida ekanligi aniqlanadi.

Berilgan so'rovnomalar asosida talaba-yoshlarning ekalogik bilim va malakalar haqidagi tushunchasi o'rganildi. Olingan tadqiqotlar natijasida quyidagi holat aniqlandi.

Jadval №3

№	O'quvchilarning F.I.	Savollar					Bilan darajasi
		I	II	III	IV	V	
1	O.Nargiza	+	+	+	-	+	I
2	A.Xilola	+	+	+		+	II
3	B.Sevara	+	+	+	+	-	I
4	Q.Ozoda	+	+	+	+	-	I
5	E.Shaxlo	+	-	+		+	II
6	Q.Shaxnoza	+	+	+	-	-	II
7	M.Masura	+	+	+	+	+	I
8	N.Gulnora	-	-	+	-	-	III
9	Yu.Sharifa	-	-	+	+	+	II
10	B.Gulsanam	-	-	+	+	+	II
11	X.Dilfuza		+	-	+	+	III
12	N.Gulchexra	-	-	+	-	-	I
13	D.Dilbar	+	+	+	+	+	II
14	M.Lola		+	+	+	-	I
15	E.Saida	+	+	+	+	+	I
16	Q.Maxbuba	+	+	+	+	-	I

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, haqiqatdan ham innovasion usullardan foydalanishning tarbiyaviy ahamiyati yuqori ekanligi aniqlandi bu esa talaba – yoshlarni ekalogik madaniyatini oshirishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Jadval №4

O'quvchilar soni	Ekalogiya bo'yicha bilim darajasi		
16 ta	I	II	III
	38,5 %	50%	12%

O'quvchilarni shakllantiruvchi tajribagacha va tajribadan keyingi bilim darajalarini solishtiruvchi jadval

Jadval №5

So'rovnoma	O'quvchilar soni	Ekalogiya bo'yicha bilim darajasi		
		I	II	III
		Yuqori	O'rta	Past
I tekshiruv	16	36,7 %	43,7 %	37,6 %
II tekshiruv	16	38,5 %	50%	12%

**O'zbekiston Respublikasida chiqindilar ko'miladigan joylar bo'yicha
ma'lumot (01.01.2010 yil holati bo'yicha)**

	Qattiq maishiy chiqindi- xonalar soni	Shamo- to'plagichlar soni	Kul- shlak to'pla- gichla r	Madanlarni qayta ishlashdan hosil bo'ladigan chiqindilarni ko'mish joyi	Zaharli ximikatlar va qabristoni
Qoraqalpog'iston Respublikasi	17				1
Andijon	14			1	1
Buxoro	14	1		1	1
Jizzax	10			1	1
Qashqadaryo	17			1	1
Navoiy	9	2		10	1
Namangan	12	2		1	1
Samarqand	13	2		1	1
Surxandaryo	17	6			1
Sirdaryo	9				1
Toshkent v.	19	4	2	4	1
Farg'ona	15	4	2	2	1
Xorazm	9				1
Jami	175	21	4	22	13

